

Frank Henschel

Minulost a současnost adopční praxe v Rakousku

Adopce v kontextu náhradní rodinné péče

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Praha

2018

Tato zpráva byla vydána v rámci projektu „Centrum podpory náhradní rodinné péče II“ díky finanční podpoře Nadace Sirius. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz a www.centrumpodpory.cz.

Děkujeme všem účastníkům výzkumu z Rakouska, kteří s námi v realizovaných rozhovorech sdíleli svoje zkušenosti a pohled na tuto problematiku, za jejich čas, trpělivost a cenné zkušenosti. Nadaci Sirius děkujeme za finanční a dlouhodobou podporu aktivit směřujících ke zlepšení péče o ohrožené děti v České republice.

Minulost a současnost adopční praxe v Rakousku

Adopce v kontextu náhradní rodinné péče

© **Dr. Frank Henschel**

© STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, Praha 2018

Vydalo STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

Jako svou 22. publikaci

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová

Překladatelka: Mgr. Alice Felkelová

Jazyková korektura: Zuzana Straková

ISBN 978-80-87455-31-9

Obsah

1.	Úvod: Téma a jeho členění.....	4
2.	Metodika a zdroje	8
3.	Adopce v Rakousku: pojem, formy a čísla	10
3.1	Současné formy adopce v Rakousku.....	10
3.2	Aktuální počty adopcí v Rakousku	15
3.3	Postavení adopcí v rámci systému péče o děti a mládež v Rakousku	17
4.	Historický vývoj systému adopční praxe v kontextu sociální péče o děti a mládež v Rakousku	23
5.	Průběh, tendence a problémy adopční praxe v Rakousku	30
5.1	Motivace k adopci.....	30
5.2	Proškolení, výběr a start	32
5.3	Anonymní porod, babyboxy a otevřenost adopcí	40
5.4	Mezinárodní adopce: skandál nebo šance?.....	43
6.	Jiné formy náhradní rodinné péče jako alternativa adopcí	49
6.1	Krizová péče	52
6.2	Umístění do skupinových buněk a dětských domovů	54
6.3	Krátkodobá a dlouhodobá péče.....	55
6.4	Dlouhodobá péče a adopce	58
7.	Závěr.....	60
8.	Literatura.....	61

1. Úvod: Téma a jeho členění

Skoro 11 000 dětí nemůže žít u svých rodičů. Tak zněl titulěk v rakouských novinách v roce 2010 (Die Presse, 2010). Tento počet prý už po dlouhou dobu kontinuálně narůstá. Stejně noviny zároveň zjistily, že počet adopcí v Rakousku se pohybuje okolo 300 případů ročně. V tomto počtu jsou zahrnuty všechny adoptované děti v Rakousku, nehledě na okolnosti jejich adopce. Spadají sem například i děti, které byly adoptovány novým partnerem matky či novou partnerkou otce (Winroither/Weiser 2014). Ve skutečnosti však bylo předáno do adopce pouze 91 dětí, tedy v tom smyslu, že tyto děti „dostaly“ zcela „nové rodiče“ včetně všech právních důsledků (Österreichisches Institut für Familienforschung 2014: 56 [*Rakouský institut pro výzkum rodiny*]). U výše zmíněných zhruba 11 000 rakouských dětí, které nemohou nebo nesmějí trvale či přechodně žít u svých biologických rodičů, se problém adopcí očividně neřeší. Vyrůstají v pěstounských rodinách, skupinových buňkách (*Wohngemeinschaft*) nebo v dětských domovech. Některé jen pár měsíců, některé několik let. Z důvodu mnoha omezení a překážek, které jsou adopci kladeny, na základě požadavků potenciálních adoptivních rodičů a kvůli dlouhému řízení je u nich tento postup víceméně vyloučen.

Je tedy v Rakousku adopce vůbec vhodným prostředkem k vytvoření náhradní rodiny pro děti bez rodičů? Nejsou v tuto chvíli důležitější jiné formy péče? Jak adopce funguje, jaké její formy existují? Ke kterým problémům dochází v praxi? Na co si musí dát pozor uchazeči o adoptivní rodičovství, jakým způsobem zacházejí úřady se žádostmi a jsou v řízení účastni ještě nějakí jiní aktéři? Co si od adopce slibují potenciální rodiče, co očekávají adoptované děti a jaká je situace biologických rodičů? Cílem této zprávy je odpovědět na výše uvedené otázky na základě rozboru minulosti a současnosti adopční praxe v Rakousku. Zpráva byla zpracována v kontextu systému pro péči o děti a mládež a rozvoje forem rodinné a opatrovnické péče od 19. století a vychází z právníkové a pedagogické odborné literatury i z rozhovorů s odborníky, lidmi z praxe a adoptivními rodiči.

Soustředí se zejména na přiblížení aktuálních ustanovení a řízení s adopcí souvisejících. Je nutné zdůraznit, že se v žádném případě nejedná o odborný právní posudek, jehož obsah by mohl být bez prověření převzat ve věci právních vztahů, kompetencí a postupů. Navzdory snaze o maximální přesnost a prověřování okolností mohou být některé informace neúplné či dokonce chybné, protože tato tematika je mimořádně komplexní a i odborníci, se kterými byly vedeny rozhovory, nemohou ve všech případech pojmout všechny souvislosti v tak širokém měřítku. Autor této studie, promováný historik zaměřený na sociální a diskurzivní historii dětství, pečlivě prostudoval nejrůznější zdroje a své poznatky se zde snaží představit věcně, jasně a nezaujatě. Nechtě si zadavatelé projektu – Středisko náhradní rodinné péče a nadace Sirius – samostatně utvoří názor na to, do jaké míry odpovídá „rakouský model“ adopční praxe jejich vlastním představám o moderní a pro děti příznivé náhradní rodinné péči a může-li být tento model vzorem pro systém adopcí v České republice. Záměrem autora není cokoli hodnotit či nějaký konkrétní model doporučovat.

V rakouském právním systému – a v tomto se tato země neliší od jiných evropských států – je adopce definována jako „přijetí dítěte za vlastní [...] jednotlivcem nebo manželi, resp. registrovanými partnery“ (Ferrari/Koch-Hipp 2017: 985). Adopce znamená, že biologičtí rodiče se zcela vzdali práv na své dítě. Původní příbuzenský vztah se vymaže a nahradí se novým, „jakoby“ biologickým příbuzenským vztahem mezi vyvoleným dítětem a adoptivními rodiči: „Adopcí vzniká vztah ‚dítě–rodiče‘, který odpovídá vztahu vzniknuvšímu na základě manželství [...]“ (Ferrari/Koch-Hipp 2017: 986). Této zdánlivě velice jednoduché právní definici nicméně předcházelo v minulosti mnoho obrátů v pohledu na základní funkce a význam adopcí jakožto i obrovské množství odlišných forem jejího uspořádání a procesů s ní souvisejících. A to neplatí jen pro Rakousko, ale pro všechny evropské země. Od 18. století „probíhala funkční transformace adopce z prostředku soukromého získání dědice směrem k osvědčenému opatření sociálního zabezpečení“ (Stuchtey 2012: 675). Zároveň je její forma určována „konkurencí mezi soukromými iniciativami často spojenými s církví a státními kontrolními orgány“ (Stuchtey 2012: 676).

Další pnutí s mnoha důsledky v souvislosti s adopcí vzniká, když zasadíme potřebu dítěte dočkat se rodičovské rodinné péče do kontextu s potřebou bezdětného páru splnit si svůj sen do poslední tečky. To znamená pečovat bez omezení o zdravé dítě od kojeneckého věku až do plnoletosti. O koho nám v těchto případech ve skutečnosti jde? O děti a jejich potřeby, nebo o páry, resp. jednotlivce a jejich přání? Hodí se k sobě vždycky tyto dvě strany? V médiích se často setkáváme s tím, že pozornost není zaměřená na dítě, které si přeje mít rodiče, nýbrž na přání rodičů mít dítě. Dalším sporným bodem je adoptování dětí jedinci nežijícími v páru či páry homosexuálními, kteří bývají odmítáni z důvodu dodržování tradičních hodnot nebo z důvodu vytváření „konkurence“ párům heterosexuálním (Winroither/Weiser 2014). Ze zákonného hlediska jsou však všechny tyto formy a konstelace přinejmenším teoreticky možné, což bude v této zprávě ještě zmíněno.

To ale ještě zdaleka nebyly vyjmenovány všechny s adopcí související neshody a sporné body, se kterými se v Rakousku v současnosti setkáváme. Babyboxy, anonymní porody, mezinárodní adopce a (domnělá) existence obchodu s dětmi představují široké rozpětí možných problémů a prostor pro skandalizaci, nemluvě o negativních konotacích spjatých se zacházením s dětmi z „problematických“ rodin v minulosti. Zde musíme pohlédnout až do období národněsocialistické nadvlády, kdy docházelo k nuceným adopcím či strašlivým státem podporovaným zvěrstvům, při kterých byla prováděna eutanazie geneticky, zdravotně nebo psychosociálně „narušených“ dětí (Berger 2007). A také Rakousko doby poválečné se potýkalo s problematikou přístupu k problémovým dětem, které nemohly nebo neměly žít u svých rodičů, přičemž se jednalo převážně o děti z nižších sociálních vrstev. Této historické etapě se blíže věnuje čtvrtá kapitola a zmíněn je zde také skandál vyvolaný zanedbáváním a týráním dětí v církevních domovech (Hönigsberger/Karlsson 2013), který vedl k reformě systému péče o děti a mládež v osmdesátých a devadesátých letech a z jehož popudu se formoval systém tak, jak jej známe dnes včetně všech jeho silných a slabých stránek. Pojem „péče“ („Fürsorge“) má v Rakousku z minulých dob mnoho negativních

konotací, o čemž se zmínili všichni, se kterými jsem vedl rozhovor. Protože výraz „péče“ v minulosti označoval nucené intervence státu do života rodin, přestal se používat. Místo toho se – pokud chcete označit administrativní postupy – mluví o „podpoře dětí a mládeže“. Avšak německé slovo „Fürsorge“ odkazuje, stejně jako české slovo „péče“, také na koncept pečování o někoho a jedná se o synonymum ke slovům „opatrování“ (*Betreuung*) a „zaopatření“ (*Versorgung*). Pokud je v tomto textu řeč o péči, pak vždy ve smyslu pečování o někoho a nejedná se o označení rakouského systému pro péči o děti a mládež, který se výslovně distancuje od praktik starého systému „péče“ („Fürsorge“). [V českém překladu je slovo „péče“ používáno i pro administrativní postupy – pozn. překl.]

Při rozhovorech s odborníky, specialisty z praxe a adoptivními rodiči se autor několikrát setkal s názorem, že všechna ustanovení, která s adopcí souvisí, jsou podmíněna historickými pochybeními systému pro péči o děti a mládež, a jsou z tohoto důvodu velice přísná. Práva biologických rodičů jsou v Rakousku velmi prosazována, částečně mají přednost před právem dítěte na informovanost a ochranu. Pokud se rodiče vzdají svého dítěte anonymně, musí být tato anonymita zaručena. Pokud rodiče své dítě zanedbávají nebo týrají, mohou být jejich práva sice soudně omezena, nemohou jim však nikdy být kompletně odebrána, což se týká například také práva na kontakt s dítětem. K adopcím tedy nemůže v žádném případě docházet vynuceným způsobem, bez souhlasu biologických rodičů.

Po vyřízení adopce po právní stránce se jedná o nezrušitelnou záležitost. Avšak až do tohoto vyřízení se musí uchazeči o adopci trvale obávat, že si celou věc rodiče dítěte rozmyslí a dítě si vezmou zpátky, resp. svůj souhlas s adopcí zruší (Unegg 2011). Pokud k tomu dojde, zbývá pouze nejistá možnost pěstounské péče. Pokud se podaří vyřešit riziko ohrožení a problémovou situaci v původní rodině, dítě se tam vrátí. Pěstouni nemají právo na to, aby u nich dítě zůstalo, ačkoliv by to tak při pohledu z vnějšku bylo pro dítě očividně lepší a jednalo by se o přání dítěte samotného i jeho nových rodičů. Obdobné okolnosti jsou v této studii jen naznačeny. Ve svém důsledku mohou vést k nejrůznějším situacím a jsou příčinou té skutečnosti, že počet adopcí v Rakousku je relativně nízký, zatímco počet jiných forem náhradní rodinné péče, jako jsou pěstounství či úředně nařízená sanace rodiny, je mnohem významnější.

Dále tu jsou faktory související s federálním politickým uspořádáním v Rakousku, tedy rozdílné přístupy, řízení a praktiky v systému adopční praxe v jednotlivých spolkových zemích. Zákon o právech dětí a mládeže, poslední vydání v roce 2013 (*Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013 [Spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže]*), sice stanovuje hlavní podmínky, nicméně jednotlivé spolkové země vydávají své vlastní prováděcí zákony. Kdybychom měli podrobně zohlednit všechny výjimky v jednotlivých spolkových zemích, bylo by napsání zprávy o adopční praxi v Rakousku téměř nemožné. Nebude se jednat o nepoctivý postup, když budou příklady a čísla, jež se často týkají Vídně a specifických problémů a výzev souvisejících se životem v hlavním městě zevšeobecňována? K tomuto je nutno uvést, že zákony se od sebe v tom nejdůležitějším neliší, tedy v tom smyslu, že by v jedné z rakouských

spolkových zemí existovaly zcela odlišné formy adopce. Nicméně vícero zdrojů a někteří lidé, se kterými autor vedl rozhovor, se zmínili o odlišných tradicích ve správě, struktuře a kultuře systému péče o děti a mládež, která může vést k jiné organizaci kompetencí a administrativních postupů. Protože zde tyto okolnosti byly zmíněny, musí dojít také na jejich vysvětlení.

A z hlediska komplexnosti pohledu na adopční praxi je nutné již na začátku zohlednit také zmíněnou kooperaci úřadů a soukromých spolků v rámci tréninku a přípravy uchazečů o adoptivní rodičovství i v oblasti zprostředkování domácích a mezinárodních adopcí. A také zde – stejně jako v případě zákonodárství a správní struktury – platí, že rozdělení kompetencí mezi správu sociální péče o děti a mládež a spolky je v jednotlivých zemích v zásadě velmi podobné. Liší se v tom, zda se jedná o venkov, či město, dále v souvislosti s kapacitou sektoru pro péči o děti a mládež a podle počtu případů v jednotlivých spolkových zemích.

Pokud mluvíme o minulosti a současnosti adopční praxe v Rakousku, je nutné zohlednit všechny následující faktory: přeměnu charakteru adopce od ekonomického instrumentu k zajištění potomka a dědice rodu až po sociálně-emoční zabezpečení dítěte bez rodičů; s tím související ambivalentní charakter adopce jako nástroje obstarání rodičů pro dítě/dítěte pro rodiče; zatěžování pojmu „péče“ a „blahobyt dětí“ historickými událostmi v Rakousku již od 19. století, ale především ve 20. století včetně často drastických zásahů do rodinného života; skandály v dětských domovech, které vedly k rozsáhlému rušení klasických dětských domovů a k novému uspořádání náhradní rodinné péče; silná ochrana biologických rodičů a jejich práv na dítě, která umožňují adopci pouze s výslovným souhlasem rodičů; výjimky v jednotlivých spolkových zemích a mnoho aktérů z občanské společnosti, které se v této oblasti angažují souběžně s organizacemi státními. Po analýze všech těchto atributů uvidíme, do jaké míry se nám podaří všechny aspekty rakouského modelu utřídit a vyzdvihnout ty nejdůležitější.

Tato zpráva se dělí do čtyř hlavních obsahových částí. Po úvodu následuje krátká část s poznámkami k výběru zdrojů a metodice výzkumu. Poté jsou v hlavní studii prezentována čísla, fakta a hodnocení expertů týkající se různých forem adopce, jejího kontextu v systému péče o děti a mládež, historických milníků náhradní rodinné péče, administrativních záležitostí s adopcí souvisejících, přípravy na adopci. Zahrnuto je také hodnocení směru, kterým se adopce ubírá v současnosti, a je zdůrazněn mimořádný význam pěstounské péče jako její alternativy. V závěru jsou ještě jednou přehledně zopakovány nejdůležitější aspekty adopční praxe v Rakousku. A na úplný závěr je samozřejmě uveden seznam použité literatury, který může být zdrojem dalších podrobných informací a ve kterém lze vyhledat zdroje všech uváděných čísel a dat.

2. Metodika a zdroje

Tato zpráva o minulosti a současnosti adopční praxe v Rakousku se opírá o široký výběr odborné literatury, internetových zdrojů, časopiseckých a novinových článků, o zprávy z praxe a o rozhovory s odborníky a adoptivními rodiči. Literatura byla nastudována a informace byly vyhodnoceny v Německu v německé národní knihovně v Lipsku a v lipské univerzitní knihovně, a v Rakousku v rakouské národní knihovně ve Vídni. Vyhledávány byly nejen odborné podklady týkající se Rakouska, ale i obecné podklady související s adopční praxí v kontextu náhradní rodinné péče v Evropě.

V květnu a říjnu 2018 byly vedeny rozhovory s odborníky a adoptivními rodiči ve Vídni a ve Štýrském Hradci. Ty se lišily svojí délkou, jednalo se vždy o rozmezí 30 až 90 minut, vždy však byly vedeny důkladně a s velkou vypovídací hodnotou. Všichni zúčastnění ústní formou souhlasili s nahráváním rozhovoru při zaručení anonymity. Tato podmínka byla samozřejmě dodržena. To je také důvod, proč jsou povolání partnerů v rozhovoru pojmenována pouze obecně a proč je oblast jejich činnosti označena pouze zhruba. Takto není možné odvodit jejich skutečnou identitu. Zde je příklad: sociální pracovník na úřadě, zaměstnanec úřadu, vedoucí pracovník spolku atd. Autorovi se tak podařilo vytvořit při rozhovorech uvolněnou atmosféru, ve které neměli dotazovaní znalci zábrany mluvit uvolněně i o problémech, se kterými se na svých pracovištích potýkají, aniž by měli obavy, že jejich kolegové či nadřízení by mohli odhalit jejich identitu.

K rozhovorům se autorovi podařilo získat osoby ve Vídni a ve Štýrském Hradci, což by mohlo do určité míry ovlivnit zjištěné výsledky, protože rozhovory nebyly vedeny napříč celým Rakouskem. Pokud by byly vedeny v takovém rozsahu, práce na zprávě by se velmi prodloužila a ztížila, protože by byla spojena s vyšším logistickým a organizačním úsilím. Nicméně tato koncepce přináší tu velkou výhodu, že ve Vídni je mimořádně hustá síť nejrůznějších organizací a úřadů pro péči o děti a mládež na komunální úrovni i na úrovni spolkových zemí včetně úrovně celostátní, takže se autorovi podařilo získat pro rozhovory vesměs vynikající partnery, kteří v této oblasti mají hluboké zkušenosti a autoritu. Díky rozhovorům vedeným ve Štýrském Hradci, hlavním městě spolkové země Štýrsko, se autorovi podařilo získat další cenný pohled z perspektivy komunální a z perspektivy úrovně spolkové země. Jak už bylo řečeno výše, ustanovení týkající se adopčních postupů v jednotlivých spolkových zemích se liší jen mírně, proto nebylo nutné mluvit se zástupcem každé jednotlivé spolkové země.

Díky prostudování další literatury, a především díky kvantitativním statistickým zdrojům, které se týkají celého Rakouska, i díky zdrojům, které jsou zaměřeny na jednotlivé spolkové země, byla nalezena cesta, jak do zprávy zahrnout poznatky získané napříč Rakouskem. Hustota a kvalita uváděných čísel je opravdu vysoká především po roce 2010. V době před tímto rokem – částečně ale i po něm – nebyla vždy k dispozici úplná a vzájemně porovnatelná čísla.

Výchozí materiály se liší například v tom, které formy adopcí byly „započítány“, tzn. zda se rozlišuje například mezi adopcemi nevlastním rodičem (manželem/manželkou vlastního rodiče) a adopcemi zprostředkovanými, zda se uvádějí odděleně adopce otevřené a anonymní a zda se rozlišuje mezi domácími a mezinárodními adopcemi. Byly nalezeny také zprávy a statistiky týkající se jednotlivých spolkových zemí, například Tyrolska a Štýrska, které dobře vyvažují „centrální“ vídeňské materiály.

Autor při prezentaci všechny tyto „odbočky“ zohledňuje a vždy uvádí případná omezení hodnoty výpovědi. Veškerá převzatá čísla a citace jsou v textu označena a je uveden jejich zdroj. Doslovné citace expertů, se kterými byly vedeny rozhovory, jsou v textu graficky vyznačeny, v těchto případech však nebývá z důvodu zachování anonymity uveden zdroj. I přes pečlivou rešeršní práci a prověřování všech čísel a sdělení se mohou v textu vyskytovat chybné údaje, jejichž kontrola není v autorově moci, protože se mohly vyskytovat již ve zdrojovém textu či se jedná o informace vyplývající z původních rozhovorů. Aby se autor mohl takovýchto nepřesností a nedoložených domněnek v maximální možné míře vyvarovat, byly použity zdroje nejrůznějšího druhu a údaje získané na základě rozhovorů a internetových zdrojů byly porovnány s údaji z celostátních statistik a „oficiálních“ publikací. Jak je zdůrazněno již v úvodu, nejedná se o právní posudek, nýbrž o zprávu o minulosti a současnosti adopční praxe, ve které se dostává ke slovu velké množství zdrojů a hlasů. Je na každém čtenáři, aby si z přečteného textu vyvodil své vlastní závěry a případně se více informoval v uvedených publikacích.

3. Adopce v Rakousku: pojem, formy a čísla

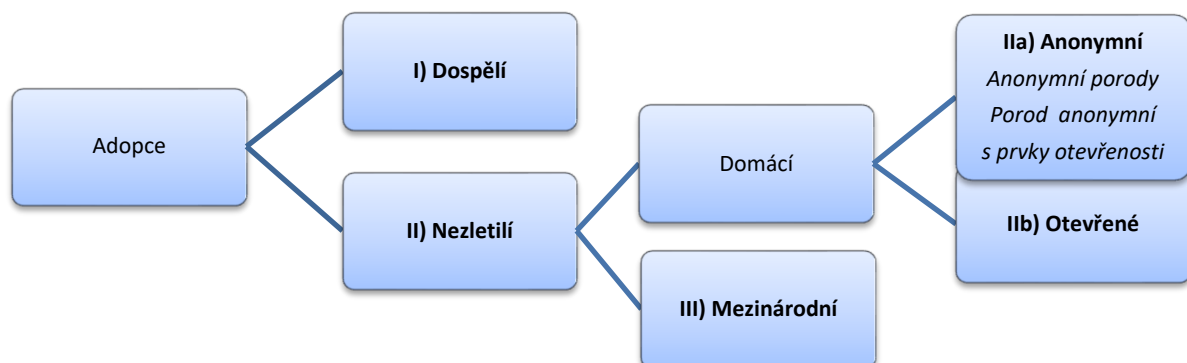
Jak je uvedeno v úvodu, adopce plnily rozdílnou úlohu v různých společenských kontextech. Nejdůležitější otázkou je vždy otázka zahrnutí adopcí do systému sociální péče o děti a mládež, jehož úkolem je obstarání náhradní rodiny pro dítě, které nemůže žít u svých rodičů. V Rakousku je tato souvislost spíše sporná a je otázka, jsou-li adopce ještě vůbec považovány za nástroj státního zabezpečení dětí a mládeže.

„Adopce už dávno nejsou cestou k tomu, jak dobře zajistit dítě, pokud tomu tak vůbec kdy bylo“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

V případě adopcí se v Rakousku nejedná o prostředek státu, který má zabezpečit, aby se zanedbávané nebo týrané děti či děti, které nemohou z jiných důvodů žít u svých biologických rodičů, integrovaly do nové rodiny. K adopci může dojít jedině na přání biologických rodičů, kteří s adoptivními rodiči „uzavřou smlouvu“, kterou odsouhlasí soud a která však nemůže být nařízena. Nějaké jiné rozhodnutí o schopnosti rodičů vychovávat dítě či blaho dítěte jako takové je z řízení teoreticky zcela vyňato. Aby bylo možné tento systém lépe pochopit, nejsou zde představeny pouze různé formy adopcí, ale i další v Rakousku běžné úřední a soudní intervence do problémových rodin a jejich právní pozadí a rozsah.

3.1 Současné formy adopce v Rakousku

V Rakousku existují různé formy adopce, které mají mnoho shodných i rozdílných atributů. Všem formám adopce je společná ta skutečnost, že jde o právně ustanovené přijetí osoby (dítěte) jinou osobou za vlastní (Bauer/Ertl 2016: 66). Formy adopce se dělí podle stáří a statusu adoptované osoby, podle jejího původu a podle stupně anonymity:

Obrázek 1: Formy adopce v Rakousku (Frank Henschel)

Formy, které jsou napsány tučným písmem a očíslovány římskými číslicemi, budou blíže vysvětleny. Teoreticky by měl být na obrázku znázorněn ještě vztah adoptující osoby k dítěti, resp. k jeho biologickému rodiči, čímž bychom odlišili *adopci nevlastního dítěte*, při které se jedná o adoptování dítěte novým manželem/manželkou (partnerem/partnerkou) biologického rodiče, od zprostředkované *cizí adopce* novým párem. Protože však adopce nevlastního dítěte není hlavním zájmem této zprávy, byla na obrázku pro větší přehlednost vynechána.

I) Adopce dospělých

Na osvojování dospělých se v této zprávě nezaměřujeme, protože nás zajímají adopce dětí coby součást systému péče o děti a mládež. Nicméně krátce zde tuto oblast zmíníme. Adopce dospělých nejzřetelněji svědčí o jedné z nejdůležitějších původních funkcí osvojování, tedy o obstarání dědice pro bezdětné či páry, u kterých je dědické právo vyloučeno, protože nemají mužského pokračovatele rodu. Adopce dospělých je z právního hlediska v Rakousku možná i dnes, její charakter se však obměnil. Existují omezení. Adopce tohoto druhu vyžadovala v minulosti „mravní“ nebo „ekonomické“ zdůvodnění, tzn. zejména:

„Kvalitní vztah rodiče–dítě už musí existovat a musí být prokázán“ (Rudolf 2015: 327).

Prokázat ho lze minimálně pětiletým sdílením společné domácnosti. V takovém případě neslouží nový právní rámec vztahu, tedy osvojení, pouze jako výraz niterné vzájemnosti, ale například také jako podklad pro péči, a to buď v případě, kdy osvojené dítě pečuje o adoptivní rodiče, či naopak, kdy adoptivní rodiče pečují o osvojené dítě například z důvodu postižení nebo z jiného důvodu ztráty schopnosti péče o sama sebe (Rudolf 2015: 328). A druhý důvod je ekonomický, kdy vyvolené dítě, tedy osvojený dospělý, má pokračovat ve vedení firmy, a je tudíž přijat jako člen rodiny s dědičným právem (Bundeskanzleramt/Help.gv.at 2018b [Úřad spolkového kancléře]). Obecně vzato vyvolené dítě nesmí být starší než adoptivní rodiče a s osvojením musí souhlasit. Automatické udělení rakouského státního občanství se s osvojením neslučuje a osvojení „nerakouského“ občana je možné jedině tehdy, je-li adopce dospělých legální i v jeho vlasti.

II) Adopce nezletilých

Nesrovnatelně důležitější formou osvojení, která je také centrem zájmu této zprávy, je adopce nezletilé osoby, tedy osoby do 18 let, dospělým minimálně ve věku 25 let (Rudolf 2015: 322). Dříve platné pravidlo, že věkový rozdíl mezi vyvoleným dítětem a adoptivními rodiči musí být minimálně 16 let, byl k 1. lednu 2016 zrušen (Bundeskanzleramt/Help.gv.at 2018b [Úřad spolkového kancléře]). Osvojení nezletilé osoby lze rozdělit na čtyři typy, které se částečně prolínají nebo vylučují. Jedná se o otevřenou adopci, anonymní adopci, domácí adopci a adopci mezinárodní. Zatímco mezinárodní adopce se realizují vždy jako otevřené, tedy včetně výměny všech údajů o rodičích, kteří dávají dítě k adopci, i o rodičích

adoptivních, domácí adopce (tzn. osvojování rakouských dětí rakouskými rodiči) je možná ve dvou formách – jako adopce otevřená nebo jako adopce anonymní, přičemž v poslední době lze doložit posun směrem k adopci otevřené, což dokládá i obrázek 1.

Ila) Anonymní adopce

Při této formě adopce, která byla ještě před několika lety hlavní formou osvojování dětí v Rakousku, biologičtí rodiče nevědí, kdo si vzal jejich dítě. Neznají jméno a adresu adoptivních rodičů. Tyto údaje jsou známy pouze příslušnému sociálnímu odboru pro péči o děti a mládež, kde jsou uloženy také údaje o biologických rodičích dítěte, pokud tito rodiče byli ochotni údaje předat (Glander 1998: 42). Dítě starší 14 let má však možnost do svých osobních dat nahlížet (Rudolf 2015: 333). Biologičtí rodiče ztrácejí svým souhlasem s anonymní adopcí své právo na kontakt s dítětem i právo na získávání informací o něm, právo je zastupovat a právo zaujímat stanoviska (Rudolf 2015: 335).

Nicméně anonymní adopce stejně jako adopce vůbec nesmí být nikdy realizována proti vůli biologických rodičů dítěte. Jejich požadavek otevřenosti nebo anonymity je nadřazený požadavkům adoptivních rodičů a také právu dítěte na informace o své biologické rodině.

„Na úřadě jsou dokumenty, tam je zapsáno vše, co je známo a adoptivní rodiče se to dozví, ale biologičtí rodiče se vzdávají možnosti vědět, kde jejich dítě je. Adoptivní rodiče o tom rozhodnout nemůžou. Ale vlastně jsou otevřené všechny možnosti, z anonymity lze kdykoliv vystoupit“ *(rozhovor – sociální pracovník/pracovnice)*.

To ovšem neznamená opačný závěr, že by dítěti měl nebo mohl být utajen jeho původ. Má právo vědět, odkud pochází, a to i tehdy, když je z důvodu nejrůznějších okolností k dispozici minimum údajů, protože biologičtí rodiče o sobě téměř žádné informace nezanechali. Toho jsou si vědomi i adoptivní rodiče, kteří bývají ve svém okolí konfrontováni s nejrůznějšími předsudky.

„Když lidé v mém okolí slyšeli, že jsme dítě adoptovali anonymně, mnozí říkali: ‚Zaplať pámbu, tak to mu nemusíte nic říkat.‘ Samozřejmě, že jsme mu to řekli, to je přece jeho životní příběh. Vládne tu ale mnoho zastaralých představ [...]“ *(rozhovor – adoptivní rodiče)*.

Zvláštní formou anonymního osvojení jsou anonymní porody, které jsou možné od roku 2000 a které mají – společně s možností odložit novorozence do babyboxu – zabránit usmrcování dětí:

„Proč se to zavedlo? Protože znovu a znovu docházelo k usmrcování novorozenců. To už se dnes sotva děje. Ale myslím, že je tomu tak spíše díky babyboxům. Tam leží čerstvě porozené, špatně zabezpečené dítě, které matka místo udušení dala do babyboxu. [...] Matky si to [anonymní porod, pozn. autora]

mohou kdykoliv vyžádat. Když někdo požádá dopředu, jedná se o připravenou adopci. Rodiče, resp. matka, jsou známi. Od roku 2000 existuje možnost, že žena přijde do porodnice a řekne, že chce porodit anonymně a dostane se jí pomoci. Když se něco takového stane, je na řadě sociální pracovnice, která s matkou mluví. Zaznamená údaje o matce, důvod pro adopci, vzhled matky atd.“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Anonymním porodům se budeme intenzivně věnovat v podkapitole 5.3, shrneme zejména názory na ochranu anonymity matky nebo rodičů a na práva dítěte. Je ale nutné zmínit již zde, že v případě Vídně pochází valná většina dětí spadajících do domácí adopce z anonymních porodů, protože každé anonymně narozené dítě se automaticky stává rakouským státním občanem (Weiglhofer 2004: 28). Sociální odbor pro péči o děti a mládež zaměstnal v porodnicích sociální pracovnice, které se v každém případě snaží, aby byla anonymita co nejvíce oslabena. Ženy, které přijdou do porodnice s přáním porodit anonymně, by měly být přesvědčeny o tom, že když už se chtějí svého dítěte vzdát, bude v každém případě lepší, když mu zanechají nějaké informace, aby mělo později možnost se o svém původu něco dozvědět. V zásadě je možné odevzdat dítě po anonymním porodu přímo uchazečům o adopci. Biologická matka či rodiče však mají i v tomto případě kdykoliv právo z anonymity vystoupit, a dokonce by i mohli kontaktovat adoptivní rodinu (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Další zvláštní formou je tzv. polootevřená adopce, která ovšem v praxi sotva ještě hraje roli. V informačních materiálech a v některých studiích na toto téma se stále uvádí, ale vlastně se – minimálně v oblasti Vídně a Štýrského Hradce – už víceméně neaplikuje. Avšak až do prvního desetiletí 21. století se očividně jednalo o alternativu anonymní adopce, kdy nebyl možný kontakt vůbec (Weiglhofer 2004: 11). Při této formě má být v zásadě dodržena anonymita adoptivních rodičů tím, že ke kontaktu mezi biologickými rodiči a adoptivní rodinou může docházet jedině na neutrálním místě a/nebo písemnou formou (Bundeskanzleramt/Help.gv.at 2018c [Úřad spolkového kancléře]).

IIb) Otevřená adopce

V současnosti nejrozšířenější formou adopce je adopce otevřená. Biologičtí a adoptivní rodiče se navzájem znají, kontakt je podporován a doprovázen. Adoptivním rodičům se doporučuje otevřené zacházení s informacemi o původu dítěte zbavené veškerých tabu, jeho biologičtí rodiče mají znát místo pobytu a okolí svého dítěte a mají mít možnost podílet se na jeho rozvoji. Co se týče převedení práva na péči o dítě na adoptivní rodiče, tato konstelace nic nemění. Zodpovědné úřady již po několik let vysloveně upřednostňují otevřenou adopci a adoptivní rodiče na tuto formu také cíleně připravují. Z důvodu pozdějších konfliktů v souvislosti s životním příběhem se jedná o formu, která je pro dítě nejlepší.

„Doporučujeme otevřenou adopci, tzn., že adoptivní rodiče na ni mají být v principu připraveni. Ale je tu strana, která to někdy nechce, a to jsou biologičtí

rodiče. Ti totiž rozhodují o tom, která forma nakonec bude zvolena. A adoptivní rodina toto musí akceptovat. Otevřená adopce totiž znamená, že „otevřené“ jsou všechny informace. Biologičtí rodiče vědí, kde se jejich dítě nachází. Vše je zapsáno ve smlouvě o osvojení. Toto je nejlepší forma. Otevřená adopce je pro dítě opravdu nejlepší. Nejsou tu žádné tajnosti, všichni se znají. Udržuje se kontakt. Je lepší vědět, kdo jsou rodiče a proč se to tak stalo“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

V kapitole o proškolení uchazečů, o zahájení a realizaci adopčního procesu jsou uvedeny detaily o právních ustanoveních, ale i o možných problémech otevřené adopce.

III) Mezinárodní (přeshraniční) adopce

Posledním a v současné době méně významným a zároveň sporným typem adopce je adopce mezinárodní (přeshraniční, zahraniční).

„O mezinárodní adopci (přeshraniční adopce/zahraniční adopce) se jedná, mají-li nezletilé dítě určené k adopci a rodiče, kteří je chtějí přijmout, místo svého obvyklého pobytu v různých zemích, a k realizaci adopce je tudíž nutné, aby dítě překročilo hranice“ (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 6 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Nejde tady v první řadě o různá státní příslušenství, ale o „obvyklé místo pobytu“, jak je uvedeno v citované definici. Celé řízení vypadá tak, že uchazeč o adopci se nejdříve obrátí na centrální úřad přijímacího státu. Ten vystaví zprávu a zašle ji na centrální úřad domovského státu dítěte, který pak do přijímacího státu pošle zprávu o dítěti. Následuje vyhotovení smlouvy mezi adoptivními rodiči a rodiči biologickými, resp. v případě sirotka mezi úřadem, který má na starost zabezpečení dětí v domovině dítěte (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 15–16; 38–41 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Aby se zabránilo problémům s nejasným původem dětí či dokonce s domnělým obchodem s dětmi, byla v roce 1993 celosvětově zavedena Haagská úmluva, která zajišťuje průběh mezinárodních adopcí jedině za podmínky schválení centrálními úřady země původu dítěte a země přijímací. V Rakousku se jedná o ministerstvo spravedlnosti a o centrální odbory pro péči o děti a mládež na úrovni spolkových zemí. Toto vícestupňové řízení a permanentní výměna informací by měly zaručit jistotu (Rudolf 2015: 346–351).

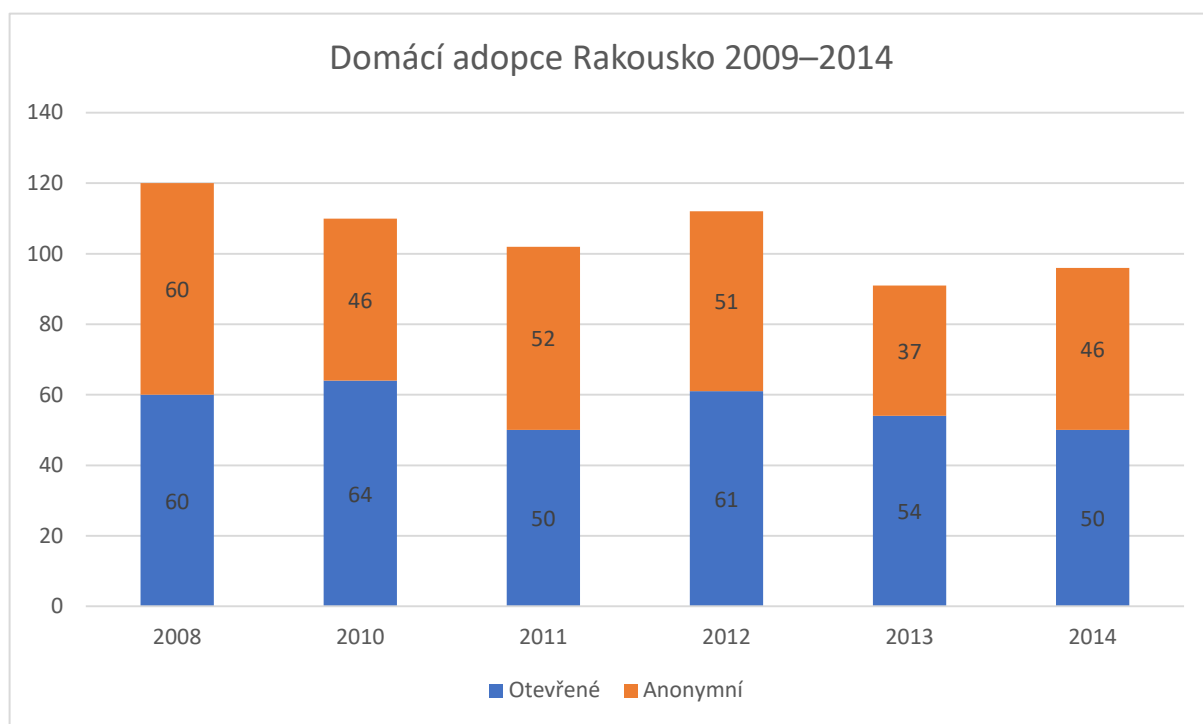
„Takže, obecně lze říci, že spolupracujeme pouze se zeměmi, které podepsaly Haagskou úmluvu. Na to se musíme spolehnout. [...] V Rakousku si musí kvůli federálnímu uspořádání vyměňovat informace devět centrálních úřadů, máme pravidelné schůzky. A desátou jednotkou je ministerstvo spravedlnosti. Na těchto schůzkách si vyměňujeme zkušenosti z jednotlivých spolkových zemí, dozvídáme se nové informace z Haagu, jestli byly nějaké země zakázány nebo jestli je to

někde těžké nebo jestli se v něčem nevyznáme“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

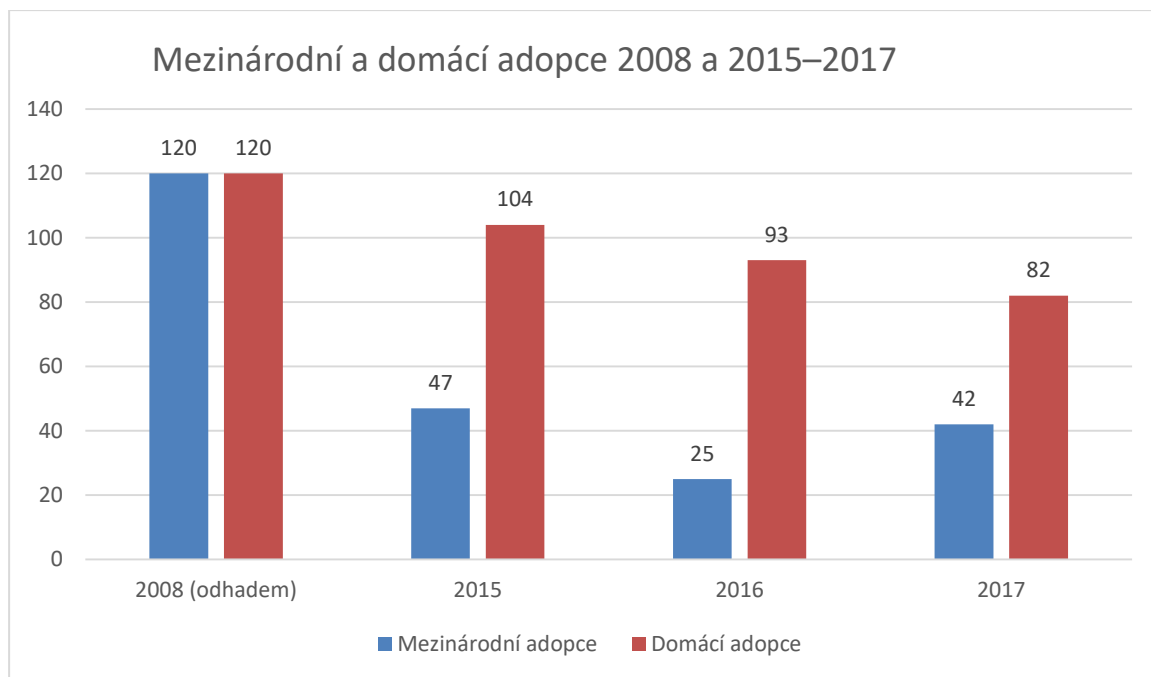
Čísla uvedená v následující části dokládají, že mezinárodní adopce pozbývá na významu, počty klesají. Jedná se však o platnou formu osvojení v Rakousku, jejíž předpoklady, průběh a problémy jsou ještě jednou detailněji rozebrány v podkapitole 5.4.

3.2 Aktuální počty adopcí v Rakousku

Oficiální, doložené a nepřetržité číselné údaje o adopcích jsou v Rakousku k dispozici teprve od roku 1992, resp. 1994 a nejdříve byly omezeny pouze na město (Glander 1998: 14). Roční standardizované, a tudíž srovnatelné, počty pro celé Rakousko dodává Vídeňský institut pro výzkum rodiny (*Wiener Institut für Familienforschung*) ve svých ročních zprávách až od roku 2009. Údaje chybí pro rok 2009, protože v tomto roce nebyla zpráva publikována.

Obrázek 2: Domácí adopce v Rakousku 2008–2014. Zdroj: ÖIF, *Familie in Zahlen (FiZ) 2009–2015 [Rodina v číslech]*.

Obrázek 3: Mezinárodní a domácí adopce 2008, 2015–2017. Zdroj: 5. österr. Familienbericht 1999–2009; ÖIF [5. rakouská zpráva o rodině]. Familie in Zahlen 2016 und 2017 [Rodina v číslech], Statistik Austria 2017 [Statistika Rakouska].

Z obou grafů lze vyčíst obecný vývoj a tři trendy. Nejdříve je nutné konstatovat, že počty adopcí jsou velice nízké. Počet 90 až 120 domácích adopcí za rok poukazuje na to, že vzhledem k celkovému počtu téměř 11 000 případů, kdy děti nemohou dočasně nebo trvale zůstat u svých biologických rodičů, nehrají adopce v náhradní rodinné péči důležitou roli. Všichni odborníci, se kterými byl veden rozhovor, navíc upozorňují na to, že je stále více zájemců než „volných“ dětí. Tato situace se nemění už po delší dobu, trvá poměr, kdy je osmkrát až desetkrát více uchazečů o adopci než volných dětí k adopci určených (Jenacek 1996). To je zapříčiněno zejména tím, že rodiče musí děti k adopci vysloveně uvolnit a nelze tak učinit nařízením úřadů nebo soudu, jak je uvedeno v podkapitole 3.3.

Z grafu můžeme vyčíst i další trendy: (1) počty adopcí jako celku průběžně klesají; (2) pokud k adopci dojde, převažují v současnosti otevřené adopce nad adopcemi anonymními; (3) počet mezinárodních adopcí neustále klesá. K tomu sice do roku 2015 chybí centrálně sebrané, doložené údaje, byla však použita data 5. rakouské zprávy o rodině [Österreichischer Familienbericht] z roku 2010, která vychází z informací jednotlivých spolků, jež na pokyn centrálních úřadů s realizací mezinárodních adopcí pomáhají. Lze vycházet z toho,

„že v uplynulých letech [1999–2009, pozn. autora] byl počet adopcí zprostředkovaných spolky uznanými odborem pro péči o děti a mládež minimálně podobně vysoký jako počet adopcí domácích“ (*Spolkové ministerstvo pro hospodářství, rodinu a mládež* [Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend] 2010: 46).

Nejpozději s oficiálními čísly za rok 2015 je ale nutné konstatovat, že mezinárodní adopce představují v současnosti pouze zlomek všech rakouských adopcí. Možné příčiny jsou uvedeny v podkapitole 5.4, kde je vysvětlen také průběh těchto adopcí a jsou zde prezentovány názory odborníků a dalších zúčastněných osob. Nejdřív si ale osvojení definujeme v kontextu rodinného práva, práva dětí a mládeže a obecně platné právní a institucionální struktury systému péče o děti a mládež, resp. struktury náhradní rodinné péče.

3.3 Postavení adopcí v rámci systému péče o děti a mládež v Rakousku

Jaký význam mají adopce v systému péče o děti a mládež v Rakousku? Volíme je opravdu proto, aby dětem, které z důvodu ohrožení dobrého prospívání a zdraví nebo z důvodu jiných okolností nemohou zůstat u svých rodičů, mohla být obstarána nová rodina? Jakou roli hraje adopce při rozhodnutí úřadu a soudu o ochranné výchově, kdy rodiče mají problémy s péčí o své děti? Ochranná výchova, tedy intervence státu do výchovného úsilí a života rodin za účelem zajištění dobrých podmínek dítěti je jedním z nejdůležitějších nástrojů systému péče o děti a mládež. Rakouský spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže z roku 2013, který byl převeden také do odpovídajících zákonů na úrovni spolkových zemí, uvádí v zásadě dva druhy ochranné výchovy: **sanaci rodiny** a **plnou ochranu**.

Sanací rodiny se míní:

„(1) Je-li ohroženo dobré prospívání dítěte a dá se očekávat, že vše se dá napravit, i když dítě zůstane ve své rodině nebo v jiném prostředí, kde bydlí, je nutné zajistit tzv. sanaci rodiny.

(2) Sanace rodiny zahrnuje především čerpání ambulantních služeb, pravidelné návštěvy lékaře, a to i v místě bydliště, a omezení styku dítěte s osobami, které jeho vývoj ohrožují“ (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013: § 25 [*Spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže*]).

Plná ochrana oproti tomu znamená:

„(1) Je-li ohroženo prospívání dítěte a dá se očekávat, že toto ohrožení je možné odvrátit pouze zajištěním péče o dítě mimo rodinu nebo mimo jeho dosavadní místo pobytu, je nutné zajistit dítěti nebo mladistvému tzv. plnou ochranu, kterou je v plné míře pověřen daný sociální odbor pro péči o děti a mládež.

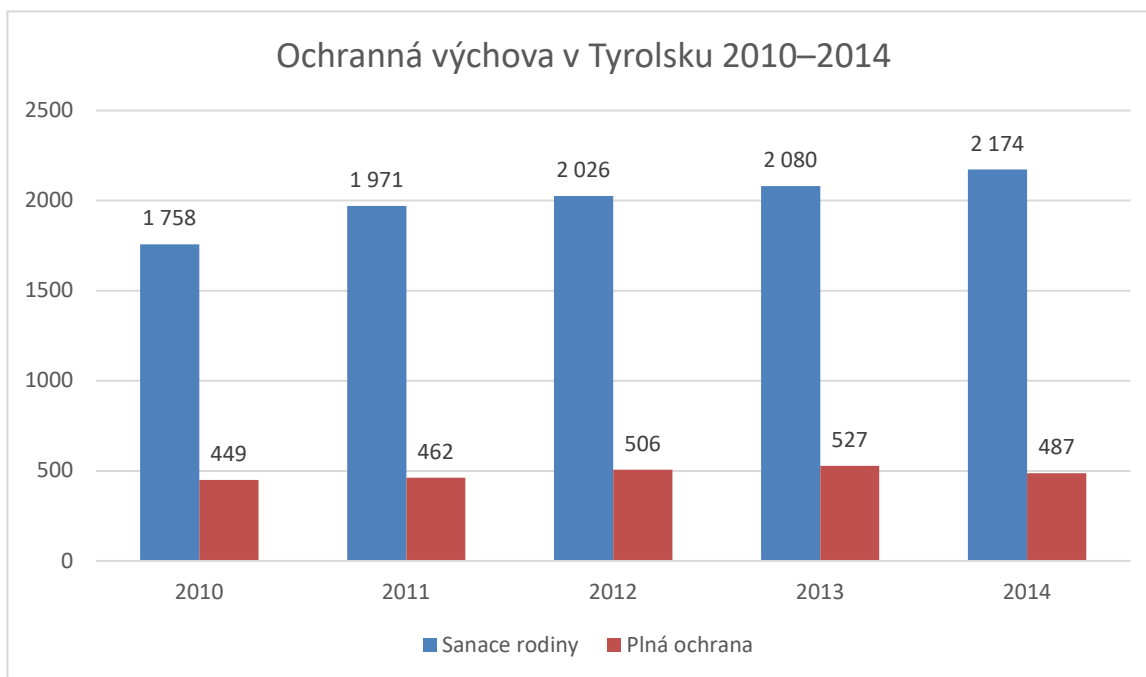
(2) Pod plnou ochranou se rozumí zejména péče o dítě blízkým příbuzným, pěstounem nebo jeho umístění v sociálněpedagogických zařízeních“ (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013: § 26 [*Spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže*]).

Nařídí-li soud plnou ochranu, je velký díl zodpovědnosti za péči o dané dítě přenesen na sociální odbor pro péči o děti a mládež a dítě musí opustit své dosavadní prostředí a začnou se o ně starat jiné osoby. Může se jednat o příbuzné, ale často převezmou péči o ně pěstounské rodiny nebo domovy. Adopce se v této části zákona neobjevuje. Ta totiž v těchto případech nepředstavuje zamýšlenou volbu a už vůbec ne volbu „vynucenou“, protože nemůže být ze strany soudu či sociálního odboru pro péči o děti a mládež nařízena a realizována proti vůli rodičů. Zákon o zabezpečení dětí a mládeže zmiňuje adopci jen krátce v samostatné části. Jsou zde uvedeny cíle adopčního řízení a úloha odboru pro péči o děti a mládež, nejsou zde však zmíněna další právní východiska adopční praxe (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013 [*Spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže*]). Ta se totiž nacházejí ve vícero paragrafech občanského zákoníku [*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)*], který právně ustanovuje přijetí dítěte za vlastní (AGAB § 191–203). Adopce tedy není nástrojem sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, a není tudíž ošetřena výše uvedeným zákonem, ale občanským zákoníkem.

Sanace rodiny a plná ochrana ve smyslu zákona o zabezpečení dětí a mládeže znamená opatření, která jsou pro všechny rakouské spolkové země uvedena ve zvláštních zákonech a ustanoveních příslušejících jejich úrovni. Můžeme uvést například tyrolský zákon o zabezpečení dětí a mládeže, kde je definována sanace rodiny ve srovnání s plnou ochranou:

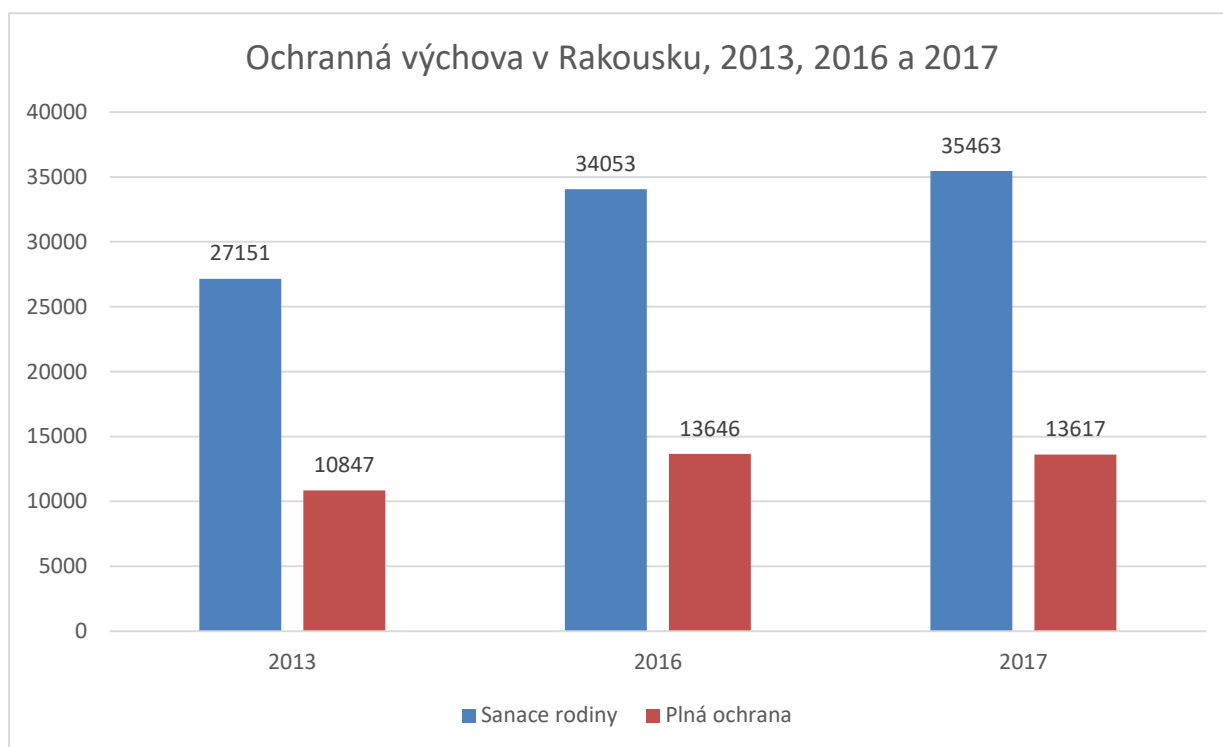
„Sanace rodiny v rámci ochranné výchovy znamená oproti plné ochraně menší zásah do soukromého a rodinného života. Péče a výchova, resp. zabezpečení dítěte, nejsou delegovány na sociální odbor pro péči o děti a mládež prostřednictvím soudního rozhodnutí o pěstounství“ (*Úřad vlády spolkové země Tyrolsko 2015: 167 [Amt der Tiroler Landesregierung]*).

Sanace rodiny má tedy pomoci ke zlepšení poměrů v rodině, které by jinak vedly k nařízení plné ochrany a k částečnému odnětí rodičovských práv. V případě plné ochrany mohou být rodičům postupně odebrána práva, nejprve právo na zákonné zastupování, pak většinou následuje soudní rozhodnutí o převodu práv na výchovu a péči na sociální odbor pro péči o děti a mládež, který pak musí najít nějaké řešení v systému náhradní péče: pěstounskou rodinu nebo zařízení, kde může dítě (nebo děti) zůstat tak dlouho, dokud nebude příčina nařízení plné ochrany odstraněna a dítě se bude moci vrátit ke své rodině.

Obrázek 4: Počet dětí v hlavních formách ochranné výchovy v Tyrolsku 2010–2014. Zdroj: Amt der Tiroler Landesregierung [2015]: 168f. [Úřad vlády spolkové země Tyrolsko].

Sebraná data o ochranné výchově nejsou k dispozici bez určitých mezer a nepokrývají celé Rakousko. Jsou ale dobře zdokumentována pro spolkovou zemi Tyrolsko. Zde tato čísla hovoří od roku 2010 o vzestupu počtu zásahů sociálních odborů pro péči o děti a mládež do rodin prostřednictvím ochranné výchovy. Přitom počty nařízení plné ochrany, při které jsou děti odebrány ze svých rodin, nestoupají tolik jako podpůrná opatření (sanace rodiny), tzn. zaručení každodenní ambulantní pomoci, pomoci ve školce nebo ve škole. Finanční náklady na tuto podporu se v období mezi roky 2004 a 2014 enormně zvýšily, narostly během deseti let z 15,5 milionu eur na 37,2 milionu eur, což je více než dvojnásobek. Pouze mezi roky 2010 a 2014, což je období nárůstu soudně nařízených případů ochranné výchovy o zhruba 20 procent, stouply náklady o téměř devět milionů, tedy skoro o třetinu. Na okraj stojí za zmínku, že rodiče, pro jejichž děti byla nařízena plná ochrana, jsou i nadále povinni platit výživné, čímž se výdaje aspoň částečně pokryjí. Podíl plné ochrany přitom představuje asi pětinu případů ochranné výchovy, jedná se průměrně zhruba o 500 případů ročně.

Obrázek 5: Ochranná výchova v Rakousku 2013, 2016–17. Zdroj: Kinder und Jugendhilfestatistik 2016 [Statistika sociálně-právní ochrany dětí]. Statistik Austria 2017 [Statistika Rakouska].

Je snad Tyrolsko s těmito vysokými počty případů výjimkou mezi spolkovými zeměmi? Když se pro srovnání podíváme na celostátní počty dětí v plné ochraně, tak očividně ne. V roce 2010 psaly noviny, citované v úvodu, o 11 000 dětech, které nemohou žít u svých rodičů. Bohužel nemáme k dispozici průběžná čísla, ale počty z let 2013, 2016 a 2017 ukazují, že v celém Rakousku stoupl počet případů ochranné výchovy během několika málo let o více než čtvrtinu. V roce 2013 byl počet dětí v plné ochraně ve výši 11 000, stejně jako tomu bylo v roce 2010, a u 27 000 dětí byla zahájena sanace rodiny. V roce 2016 už bylo v plné ochraně 13 646 dětí, tedy skoro o 30 procent více než v letech 2010/13, a to i přes zavedení ambulantních, preventivních opatření v rámci sanace rodiny (Volksanwaltschaft 2017: 16 [Veřejný ochránce práv]).

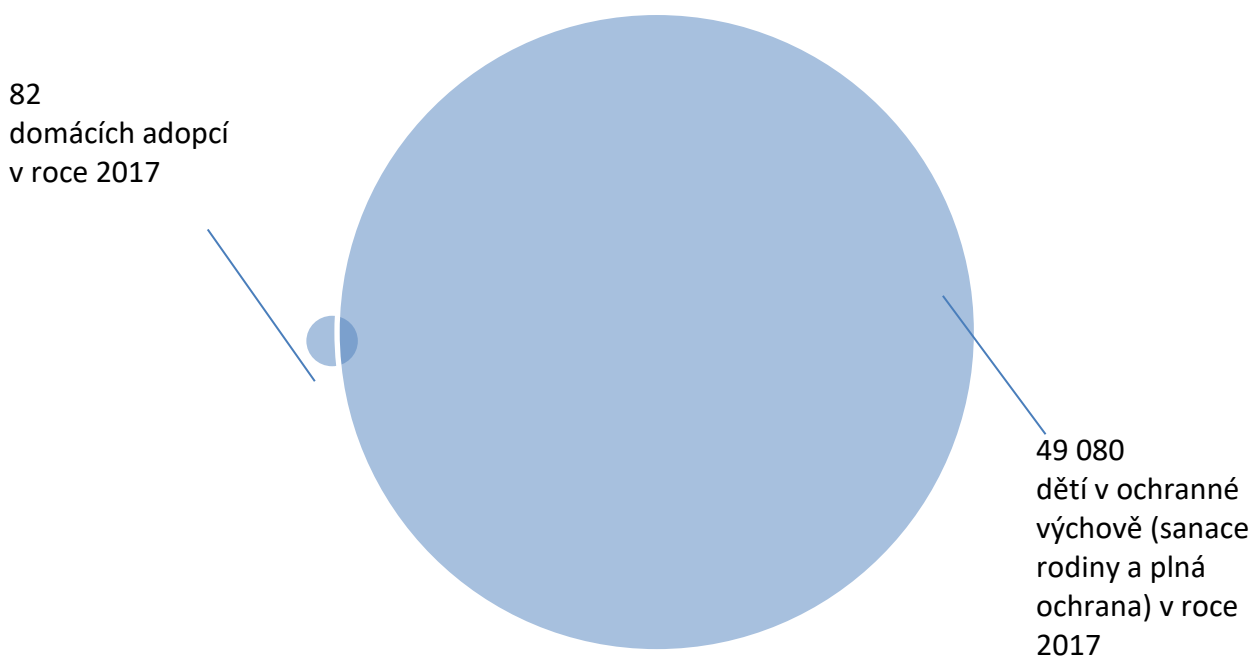
Tato pomoc, při které jsou rodiny podpořeny, aniž by z nich bylo dítě odebráno, byla v roce 2016 poskytnuta 34 053 dětem, což znamená, že celkem téměř 50 000 dětí je pod částečným nebo úplným dohledem nebo v péči sociálních odborů (Bundesministerium für Familien und Jugend 2017: 6–7 [Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež]). V roce 2017 se tento počet téměř nezměnil. Bylo zaznamenáno 35 463 případů ochranné výchovy ve formě sanace rodiny a plná ochrana byla dohodnuta nebo nařízena v 13 617 případech (Statistik Austria 2017 [Statistika Rakouska]). Soudní rozhodnutí je totiž nutné tehdy, pokud rodiče s ochrannou výchovou, kterou navrhl odbor pro péči o děti a mládež, nesouhlasí (2013: § 31–32). Jak lze očekávat, toto platí méně často v případě sanace rodiny než při zavedení plné ochrany. V první skupině se jedná jen o několik stovek soudně nařízených případů, ve skupině druhé, tedy ve skupině plné ochrany, se jedná o celou třetinu případů, které musí

rozhodnout soud, protože rodiče na daná opatření nechtějí přistoupit dobrovolně (*Statistik Austria 2017*).

Tyrolsko je přitom spolkovou zemí s nejnižšími počty případů plné ochrany (0,65 procent celkového počtu obyvatel mladších 18 let). Vídeň a Štýrsko počtem případů přes jedno procento vedou. To souvisí se specifickými problémy života ve velkoměstě a v neposlední řadě také s přílivem uprchlíků do Rakouska.

„Je to velkoměsto, je tu mnoho sociálních problémů. V roce 2014 to kleslo [případy plné ochrany, pozn. autora], v roce 2015 zase stoupl. Souvisí to s tím, že jsme přijali tolik nezletilých uprchlíků bez doprovodu. A obecně vzato, je to velkoměsto s vysokým přílivem obyvatel. Vídeň roste a to je cítit všude. [...] Musí se také zohlednit rozdíl mezi městem a venkovem. Na venkově je jiná struktura obyvatel, jiná sociální síť. Co mě napadá v souvislosti s rodiči u nás [ve Vídni, pozn. autora], je to, že jsou často velmi osamělí, nemají spolehlivé a stabilní kontakty a vztahy. A když je někdo psychicky nemocný, jsem nucen/a jednat, a to zejména u velmi malých dětí, které ještě nechodí do školky, do školy nebo někam jinam“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Počet dětí v Rakousku, které potřebují podporu ze strany státu nebo jsou formou plné ochrany zcela v diki sociálního odboru pro péči o děti a mládež, je velmi vysoký a pokrývá celostátně v průměru 0,9 procent nezletilých. Teoreticky by se dalo vycházet z toho, že těchto téměř 50 000 dětí je potenciálními kandidáty na adopci, když přece jejich biologičtí rodiče jsou dlouhodobě neschopní nebo neochotní se o ně v zájmu jejich prospívání a jejich zdraví starat. To je však ze zákona vyloučeno. Protože stát nemůže nařídít odebrání práva na péči biologickým rodičům, kteří se svých práv musí vzdát jedině dobrovolně, není adopce regulérním nástrojem v péči o děti a mládež a počet jejich případů ročně je a zůstane na nízké úrovni. Navíc ne všechny děti, které se do adopce dostanou, pocházejí z rodin, které prošly ochrannou výchovou. Kruhy, znázorňující děti v ochranné výchově a děti adoptované, se tedy protínají jen částečně.

Obrázek 6: Adopce v kontextu rakouského systému pro péči o děti a mládež

Jako způsob zajištění nového rodinného klimatu se místo adopce mnohem více využívá ochranná výchova, ambulantní podpora a poradenství, finanční podpora a nejrůznější formy pěstounské péče, které napomáhají stabilizovat rodinné podmínky a které jsou uvedeny v šesté kapitole. Nejdříve se však zaměříme na historii adopcí v Rakousku v kontextu zabezpečení nezletilých a poté se v páté kapitole zaměříme na vyřizování adopcí v současnosti i na některé kontroverzní aspekty, jako jsou například anonymní porod nebo mezinárodní adopce.

4. Historický vývoj systému adopční praxe v kontextu sociální péče o děti a mládež v Rakousku

Osvojení je jedním z nejstarších právních nástrojů na světě, který je v té či oné formě známý snad v jakémkoliv společenském zřízení. Institut adopcí bývá v odborné právní literatuře zmíněn zpravidla už v období antického Říma, kdy byl osvědčeným prostředkem horních vrstev, jak si v případě bezdětnosti a hrozícího zániku rodu obstarat následníka odjinud. Dokonce i římský císařský titul bylo možné převést na „adoptivní dítě“. Ale i v kulturách „barbarských“ germánských kmenů existovala ve smyslu zajištění dědice forma adopce, kdy se jednalo o přijetí do rodinného společenství, aniž by se jednalo o pokrevní příbuzenství (Neukirchen 2005: 1; 141).

K adopcím docházelo částečně již od pozdního středověku, kdy již byly známy adopce „z milosrdenství“ (Neukirchen 2005: 142), největší rozvoj však nastal po začátku 20. století, kdy došlo „k funkční přeměně z prostředku soukromého získání dědiců k osvědčenému opatření sociální a státní pomoci“ (Stuchtey 2012: 675). Tato přeměna se projevila například v tom, že jedním z hlavních cílů adopce už nebyla správa majetku osiřelého dítěte z bohaté rodiny poručníkem (Schott 2009: 13). Skutečnost, že nyní se měl stát nejdůležitějším aspektem adopční praxe blahobyt dítěte, se projevila zejména po první světové válce, protože hrůzné události v mnoha evropských zemích znamenaly také mnoho válečných sirotků a rodiny, jež musely „vyjít“ bez otců. Matky byly enormně zatíženy péčí o děti, vyděláváním na živobytí a péčí o domácnost, mnohdy tuto zátěž neunesly. A opakuje se názor, že tím vším trpěly především děti (Winkler 2017: 99–134).

Zatímco charitativní angažovanost o práva dětí se dříve soustředila většinou v lokálních církevních iniciativách nebo v rámci obecního zabezpečení sirotků, po roce 1918 se ve věci práv dětí začaly angažovat národní státy i transnárodní hnutí. Toto hnutí bylo inspirováno novými pedagogickými přístupy, ke kterým se mimo jiné hlásila švédská reformní pedagožka Ellen Key a které prohlásilo rok 1902 „Rokem dítěte“ (Key 1921). Výsledkem byl vznik různých iniciativ, které mají své kořeny především ve Velké Británii. Jmenujme například iniciativu *Save the Children Fund*, jejíž propagátorkou byla Eglantyne Jebb a která se v roce 1920 jako mezinárodní organizace přestěhovala do Ženevy, aby byla v blízkosti Společnosti národů. Tento předchůdce dnešní Organizace spojených národů vyhlásil v roce 1924 Deklaraci o mezinárodní ochraně dětí. Uvedení ochrany dětí do právního rámce a její institucionalizace na mezinárodní úrovni pokračovala i v dalších letech a nový boom nastal s koncem druhé světové války (Kerber-Ganse 2009: 36–46).

V Rakousku jako i v mnoha dalších evropských zemích byla adopční praxe již před rokem 1945 právně regulovanou součástí občanského zákoníku (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch [ABGB]*). První ustanovení bylo koncipováno již v roce 1811. Zohledňovalo ještě původní cíl adopce, a sice obstarání dědice pro bezdětné rodiny, kdy příjemci dítěte museli dosáhnout věku minimálně 50 let. Až v roce 1914 byl minimální věk snížen na 40 let. Nový charakter adopční praxe, kdy hlavním cílem je převzetí cizího dítěte do péče mladým párem,

který je z nějakého důvodu bezdětný, se začal prosazovat až po roce 1945. V roce 1960 stanovil nový – třetí – zákon o adoptcích v Rakousku, že adoptivnímu otci musí být nejméně 30 let a adoptivní matce nejméně 28 let. Komentář k tomuto zákonu zdůrazňuje princip péče o dítě a jeho blahobyť:

„Toto snížení věku souvisí s celkovou proměnou adopční praxe, jejímž hlavním důvodem v minulosti bylo získat v případě bezdětnosti potomka, který se stane vlastníkem majetku a případně i šlechtického titulu“ (Zum neuen Adoptionsgesetz 1960 [K novému zákonu o adoptcích]).

Navzdory své soukromoprávní povaze jsou adopce základní součástí sféry péče o dítě a mládež sociálního státu. Od pozdního 19. století se v Rakousku specializované úřady začaly ve zvýšené míře starat o to, aby se osiřelým dětem nedostalo pouze péče a stravy, což se doposud dělo jedinečně působností církví a na ně napojených spolků, ale aby se jim dostalo také výchovy v rodině. To bylo možné díky vyhledávání a zprostředkovávání pěstounských rodin (Melinz/Zimmermann 1991). Lepšímu porozumění adopční praxi a jejímu významu může napomoci přesnější popis Rakouska jako sociálního státu. Z Rakouska se ve 20. století vyvinul vzorový sociální stát, což je však spjato i s mnoha rozpory a paradoxy (Rathkolb 2015: 357). V meziválečné době byl sociálními demokraty především ve Vídni budován sociální stát, který na straně jedné prospíval rodinám a často významně pozdvihl i jejich materiální úroveň, který však na straně druhé posiloval dozor úřadů pro „péči“ nad rodinným životem (Wolfgruber 1997). Po „anšlusu“ Rakouska národně socialistickým Německem v roce 1938 začala „sociální“ politika nabývat silných rasistických a segregáčnických tendencí, což vedlo až k nucené internaci a usmrcování dětí, které byly považovány za sociálně „deviantní“ či duševně nebo tělesně postižené (Berger 2007). Adopční praxe nebyla v této době v zásadě změněna, byl však zcela překroucen její charakter. Navíc těžiště „péče“ se ocitlo ve zcela odlišné oblasti. Velice rozšířené byly nejrůznější formy „domů péče“ a umístování dětí do politicky a „rasově“ preferovaných pěstounských rodin. Úřady zajišťující „péči“ byly velmi mocné a po roce 1938 předaly do cizí péče tisíce dětí, jejichž rodiny byly z důvodů sociálně-morálních, rasových či politických považovány za vadné:

„Úplní a poloviční sirotci, nemanželské děti, děti, jejichž rodiče se rozvedli či žijí odděleně, děti, jejichž matky byly zaměstnané, děti, od jejichž rodičů se dle posouzení jejich politického postoje příslušnými úřady nedala očekávat výchova ve smyslu národního socialismu“ (Jandrisits 2007: 143).

Struktura oblasti péče o dítě nebyla po roce 1945 zcela přeměněna, některé prvky, které měly své kořeny v období národního socialismu, setrvaly i nadále v rozvíjejícím se národním státě, i když samozřejmě došlo ke zrušení „rasových“ kritérií a přinejmenším ke zmírnění kritérií posuzování určitých forem rodinného soužití, životního stylu a skupin dětí. Obecně však byl systém sociální ochrany dětí a mládeže a jeho domovy předurčen mnoha prvky spadajícími do první poloviny 20. století, segregací a disciplinovaností (Ralsler et al. 2017). Rakousko se rozvíjelo směrem k politicky a morálně konzervativnímu sociálnímu státu, kde

měly instituce dohlížející nad péčí o nezletilé zpočátku omezenou míru působnosti. To souviselo s důležitým postavením rodiny. Jedním z návrhů sociologů, jak definovat typy států, je „rodinná typologie“, tzv. familialismus. Familialismus vyzdvihuje roli rodiny a její roli ve společnosti coby poskytovatele podmínek blahobytu, zabezpečení, opatrování a péče o jednotlivé členy včetně jejich materiálního zajištění. Tato role může být ze strany státu upevněna přímými a nepřímými pobídkami a dalšími mechanismy. Výzkum dospěl ke čtyřem typům familialismu:

I) explicitní familialismus: rodina přebírá v rámci zabezpečení svých členů a v péči o ně mnoho povinností;

II) volitelný familialismus: zároveň podpora rodin i ulehčení rodinám; právo, avšak ne povinnost starat se;

III) implicitní familialismus: rodina musí převzít povinnost opatrování a zajištění péče, neexistují žádná státní či občanská zařízení pro náhradní rodinnou péči;

IV) defamilialismus: rodiny jsou od svých povinností pečovat osvobozeny ovšem s takovou tendencí, kdy tuto péči do svých rukou vůbec vzít nesmějí.

Rakousko po roce 1945 lze v souladu s tímto schématem označit za „prototyp explicitního familialismu“ (Leitner 2013: 53). Podle tohoto principu spočívá péče a starost o členy rodiny na bedrech rodiny samotné, tedy zejména matek. Instituce zabezpečující péči o dítě mimo rodinu jsou v tomto modelu k dispozici jen ve svých základech a mají pouze doplňující, nikoliv nahrazující charakter. Školky, jesle a družiny mají představovat pouze výjimku. Tato forma familialismu tedy souvisí s určitým rozdělením rolí mezi pohlaví. Padesátá léta byla určována konzervativně náboženskými názory, opětovným začleňováním osob navrátilých se z války a „umístěním“ žen do domácnosti. Tyto atributy se začaly měnit teprve koncem šedesátých a v průběhu sedmdesátých let (Pflegerl/Geserick 2007).

Takto důležitá role rodiny ve společnosti a její funkce ve výchově a péči o děti ale neznamenala, že by bylo na všechny formy rodinného soužití pohlíženo stejně a že by pro některé děti neexistovaly náhradní formy péče, například v dětských domovech. Součinnost obou aspektů lze v jejich historickém vývoji dobře pozorovat na příkladech rodinného soužití vybočujícího z „normy“. Jedná se například o nesezdané páry, svobodné matky, zaměstnané matky, rozvedené jedince či o soužití ve „velkých“ rodinách. Stát a společnost si pro tyto případy ponechaly rozsáhlá práva zasahovat. V rakouském zákoně o blahobytu nezletilých z roku 1954 byly tyto intervence zdůvodňovány zajištěním „tělesného, duchovního, duševního a mravnostního rozvoje nezletilého“.

Slovo „zanedbávání“, které je významově neostré, se přesto, nebo právě proto, stalo slovem, které platilo za terminus technicus zákonného a úředního zasahování do rodinného života (Nationalrat Österreich 1954: § 28–29 [Rakouská národní rada]). Tento ústřední pojem zákona o blahobytu nezletilých se vztahoval na nejrůznější prvky, jako jsou chudoba, odlišný

životní styl, heterosexuální či nemanželské modely soužití, poruchy chování a učení a mnohé další (Kremsner 2016: 107–110). Účinné materiální a sociální podpory se rodinám dostalo jen zřídka. Tento zákon již sice pamatoval na různé formy ochranné výchovy, ty však byly stanovovány z donucení. Pokud se nedostavil kýžený výsledek úředního dohledu, spočívala další opatření zejména v zabezpečení dítěte na místech mimo původní rodinu – v denních zařízeních, školkách a družinách v rámci sanace rodiny či v pěstounských rodinách a dětských domovech v případě trvalé péče pod „cizím“ dohledem (plná ochrana). Tuto péči poskytovaly většinou církevní instituce pod státním dohledem, mohlo se ale jednat také o různé spolky či soukromé osoby.

Dětské domovy byly jednou z možností v případech, kdy dítě nemohlo zůstat u svých rodičů, tedy v případech, kdy byla v souladu se zákonem o blahobytu nezletilých nařízena „zabezpečená výchova“ (*Fürsorgeerziehung*) (Nationalrat Österreich 1954: § 29 [*Rakouská národní rada*]), později přejmenovaná na „plnou ochranu“ (*volle Erziehung*). Adopce však byly možné i po roce 1945, ovšem jedině tehdy, pokud se biologičtí rodiče svého dítěte dobrovolně a výslovně vzdali. Činili tak mnozí, ale jejich děti směřovali častěji do ciziny. Rakousko, vystavené ve čtyřicátých a padesátých letech nedostatku a chudobě, bylo v rámci mezinárodní adopční praxe spíše zemí „vysílací“ než „přijímací“, tzn. že děti byly častěji vysílány do ciziny, než přijímány do Rakouska. Mnoho chudých rodin dalo své děti k adopci do USA, Velké Británie a Nizozemska, kde o ně mohlo být lépe postaráno (*rozhovor – pracovník/pracovnice úřadu*). Nucené odebrání dítěte a zprostředkování jeho adopce včetně převodu všech rodičovských práv však možné nebylo. Nicméně zde existoval více či méně jemný tlak na rodiče, jejichž děti se ocitly z důvodu nařízení zabezpečení výchovy v domově nebo pěstounské rodině.

„V padesátých letech byly matky, které nenavštěvovaly své děti v domovech, vyzývány k rozhovoru, při kterém jim byla položena otázka, zda by své dítě raději nechtěly dát k adopci. Jednalo se často o starší děti, o šestileté nebo dokonce čtrnáctileté. Tohle úplně zmizelo. Teď jsou adopce naprosto svobodným rozhodnutím rodičů, resp. matky“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Nelze tedy vyloučit, že svobodné matky nebo rodičovské páry byly v případě materiální nouze nebo v situaci, kdy nebyly schopné se o dítě postarat, přemlouvány k adopcím, které pak nebyly uskutečňovány tak úplně dobrovolně. To nemuselo nutně znamenat ohrožení blahobytu dítěte, zejména v případech, kdy bylo tak jako tak ve velké míře separováno od svých biologických rodičů a vyrůstalo „zapomenuté“ v domově. Systém náhradní péče o děti, zejména péče v domovech, byl totiž až do pozdních sedmdesátých let a dále i do let osmdesátých poznamenán kontextem moci a vynucování, který vedl k uvolňování dětí k adopci. Tato nedorozumění a zločiny se sice odehrály již před několika desetiletími, nicméně teprve mravenčí práce s archivními materiály a rozhovory s pamětníky v posledních letech odkryly šokující poznatky. Pro Tyrolsko, ale také pro Vídeň a Štýrsko jsou k dispozici podrobné studie, které dokumentují a poukazují na špatné zacházení a zneužívání dětí

v dětských domovech, které byly zřizovány církvemi nebo soukromými subjekty (Ralser et al. 2012; Hönigsberger/Karlsson 2013; Sieder/Ralser 2014).

Uvádíme výňatek ze zprávy nezávislé vyšetřovací komise zabývající se případem vídeňského dětského domova Wilhelminenberg určeného pro „zchátralé dívky“:

„Je nutné vycházet z toho, že až do sedmdesátých let byl ve velké části správních a politických orgánů a u výchovného personálu zcela akceptován koncept pedagogických donucovacích mechanismů včetně sice zakázaného, avšak mlčky užívaného fyzického násilí. Odříznutí od okolního světa polohou na periferii, vedení ze strany personálu systémem vzývajícím násilí a ignorování potřeb dětí v domově, což bylo správě domova zcela známo a z její strany otevřeně požadováno, ohrožování dívek nedbalým dozorem a absencí kontroly, nezpůsobilost, resp. neschopnost reformátorských sil cokoliv změnit činí z dětského domova Wilhelminenberg až do dnešních dnů místo vzpomínek na fyzickou a psychickou bolest“ (Helige et al. 2013: 209).

V další výzkumné zprávě je charakter domova popsán jako „totalitní instituce“ ve smyslu definice Ervinga Goffmana.

„V dětském domově se zakořenil neměnný ustrnulý pořádek, sledování komunikace mezi dětmi a její znemožňování, systém poskytující podmínky, které znamenaly ‚podminování‘ důvěry a ztrátu solidarity, prostup kontrolních mechanismů do dětské skupiny prostřednictvím ‚pomocníků‘ a ‚špiclů‘. To vedlo ke striktnímu kontrolnímu systému. Systematické prosazování moci a špatné zacházení ze strany části vychovatelů/vychovatelek bylo násobeno trestáním těch dětí, které chtěly na opakované bezprávi upozornit“ (Mayrhofer/Werdenigg 2013: 38).

Systém ignoroval až do sedmdesátých let blahobyt dítěte i mimo domovy, tak zní závěr novějších studií. Jednou z nejdůležitějších forem „cizí“ péče bylo umístění v pěstounské rodině. Počet míst v pěstounských rodinách stále převyšoval počet dětí v dětských domovech, kterých bylo v šedesátých letech zhruba 3 500. Do pěstounských rodin mohly být děti umísťovány na příkaz úřadů či na základě soudního rozhodnutí z důvodu kritické situace v „biologické“ rodině. Stovky dětí, u kterých byla nařízena zabezpečená výchova, byly poslány na venkov do zemědělských pěstounských rodin, kde byly bez dalšího úředního dozoru vystavovány nejružnějším formám vykořisťování či dokonce zneužívání a násilí (Wolfgruber/Raab-Steiner 2014). Myšlenka efektivity, kapacitní nedostatky, nedostatek personálních a finančních zdrojů a skutečnost, že se jednalo převážně o děti z okrajových společenských vrstev s absencí jakékoliv „lobby“, umožnily rozvoj tohoto ponižujícího systému, na kterém spolupracovaly stát, církve, spolky i pedagogičtí a medicínští experti (Bechter et al. 2013).

„Izolace nezletilých a potlačování téměř jakéhokoliv kontaktu s okolním světem, domácí pravidla dodržovaná nátlakem a surovým násilím, bezpočet ponižujících rituálů a zneužívání nadřazeného postavení bylo v minulosti používáno jako nástroj k naprostému podmanění nezletilých. Je nutné vycházet z toho, že až do pozdních osmdesátých let platily pedagogické mechanismy potlačování a útisku – společně se zakázaným, ale mlčky užívaným násilím – ve velké části správních a politických institucí i ze strany vychovatelů ve velké míře za nástroj akceptovatelný“ (Volksanwaltschaft 2017: 17).

Ke změně začalo docházet až v průběhu osmdesátých let, kdy byly vydávány první zprávy o podmínkách v některých domovech a stále kritičtější hlasy z řad veřejnosti začaly vyvíjet tlak na politiky. Důležitým článkem těchto změn byla debata započatá v Organizaci spojených národů, která vyvrcholila v roce 1989 uzavřením Úmluvy o právech dítěte a v mnoha zemích vedla ke změně smýšlení o postavení dětí ve společnosti a jejich ochrany v okolním světě. V Rakousku je možné pozorovat, že soudy od pozdních sedmdesátých let začaly méně využívat institut plné ochrany, tedy převedení dítěte do dětského domova nebo do pěstounské rodiny, ale čím dál častěji volily možnost sanace rodiny v rámci ochranné výchovy. Počet dětí, které byly zahrnuty do systému péče o děti a mládež, ale zůstával konstantní, resp. až do sedmdesátých let lehce stoupal, z necelých 32 000 v roce 1963 až téměř na 35 500 v roce 1978. Nicméně místo zhruba 5 000 původních rozhodnutí o ochranné výchově jich začalo být vydáváno již jen zhruba 1 500 a v ostatních případech se v rámci ochranné výchovy hledala opatření, která by pomohla stabilizovat a vylepšit situaci v rodině (Harrich 1981: 155). Mnoho dětských domovů bylo zavřeno, byla snížena jejich kapacita nebo se přeměnily.

„S tím jsme se rozloučili už před lety. Byl tady proces ‚Domov 2000‘. Platila tu premisa, že děti mají zůstat co nejbližší svému dosavadnímu bydlišti, a pokud možno navštěvovat i nadále svoji původní školu nebo školku i po umístění do skupinové buňky nebo k pěstounům. To jsme se rozloučili i s těmi všemi velkými domovy. Měli jsme jeden velice pěkný, ve 14. obvodu – ‚Město dětí‘, který byl postaven až v sedmdesátých letech, nicméně i tady to bylo ghetto. A určitě to nebylo nějaké soužití podobné rodině, protože kde žije 250 dětí ‚na jednom fleku‘? A tak se od toho upustilo a řeklo se, že se o děti postaráme výlučně ve skupinových buňkách. A jedním z nejlepších pocitů je, že tu jsou v jednom domovním bloku dvě skupinové buňky“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

V roce 1989 byl konečně uzavřen obnovený zákon o blahobytu dětí a mládeže (*Jugendwohlfahrtsgesetz*), který byl výrazněji zaměřen na blahobyt dítěte, vyloučení násilí ve výchově a posílení rodinných forem náhradní péče. Byla-li dítěti nařízena plná ochrana, to znamená zabezpečená výchova od momentu oznámení tohoto nařízení, preferovala se jednoznačně pěstounská rodina před dětským domovem nebo jiným ústavním zařízením

(Nationalrat Österreich 1989 [*Rakouská národní rada*]). Byla zřízena jedinečná celoevropská advokátní poradna, která je ve všech členských zemích, tzn. v rámci celé unie, oprávněna ke kolektivnímu zastupování ve věci dodržování dětských práv. Mimořádně důležitou částí její klientely jsou děti v domovech, které bývají zástupci této advokátní poradny aktivně oslovovány a vyslechnuty, což napomáhá včasnému odhalení špatného zacházení s dětmi, a takové poměry, které odkryly vyšetřovací komise a autoři výzkumných studií, by se již neměly opakovat (*rozhovor – pracovník/pracovnice ministerstva*).

Výše uvedené skutečnosti přinesly do oblasti náhradní rodinné péče změny. Od osmdesátých let jsou zde činní noví aktéři, kteří svým poradenstvím a „doprovázením“ podporují pěstouny a adoptivní rodiče. Tito noví aktéři zároveň pojmenovali typické problémy a iniciovali změny v zákonech. Rodičovské spolky a dětské organizace se začaly angažovat ve věci zanedbávaných nebo ohrožených dětí, rodičů nezvládajících své povinnosti i ve věci „přijímacích“ rodin (Lutter 1992). Zároveň se začaly projevovat určité trendy, které adopci posunuly do nových kolejí, jak je možné vidět na číslech v podkapitole 3.2. Ubylo domácích adoptí. Začalo ubývat rakouských rodičů, kteří dali své dítě k adopci. Důvodem je lepší řešení sociálních a rodinných problémů díky státní sociální pomoci. Také se díky rodinné politice, antikoncepci, lepší péči a poradenství a zodpovědnějšímu plánování rodičovství začalo rodit stále méně a méně „nechtěných“ dětí, které byly dříve „hlavní zásobárnou“ dětí k adopci. Z tohoto důvodu stoupla poptávka po mezinárodních adoptcích, která byla zčásti vyvolána (poněkud pochybnými) nabídkami dětí z postsocialistických zemí bývalého Sovětského svazu, Rumunska a také dětí z jihovýchodní Asie a z Etiopie (Lutter 1996: 13–14). Důležitým nástrojem k překonání rodinných problémů ve vnitrozemí se stala pěstounská péče, jak je popsáno v podkapitolách 6.3 a 6.4.

5. Průběh, tendence a problémy adopční praxe v Rakousku

5.1 Motivace k adopci

Studie ukazují, že přání adoptovat dítě může mít různé důvody. Nemusí se jednat pouze o bezdětnost páru, která může mít své biologické příčiny nebo může být způsobena nevhodnými životními a pracovními podmínkami v období přirozené plodnosti. Velkou roli hrají i další potřeby. Ne všechny souvisí se zájmy potenciálního „vyvoleného“ dítěte. Aspekt péče může v adopčním procesu dokonce hrát druhořadou roli. Sociální odbor pro péči o děti a mládež si proto vyhraduje nutnost přísného prověření motivace uchazečů o adopci. Jejich motivace může být založena na strachu projít dalším přirozeným těhotenstvím po těhotenství rizikovém, což se ovšem může kombinovat s přáním mít další dítě. Může se jednat o smutek ze ztráty vlastního dítěte zapříčiněné nehodou nebo nemocí, který má být utišen přijetím cizího dítěte. Motivace také s péčí o dítě souviset vůbec nemusí například tehdy, když si jeden z partnerů myslí, že se díky adopci vytvoří něco společného a vznikne tak nová stabilní základna společného života (Kaufmann 2005: 13–14).

Také na straně rodičů nebo matek, kteří uvolní své dítě k adopci, se může jednat o řadu důvodů. Ne vždycky se musí jednat o záležitosti v dikci sociálního odboru pro péči o děti a mládež ve smyslu zajištění blahobytu dítěte a vyloučení jeho zanedbávání. Jedna studie o adopční praxi v Rakousku z devadesátých let došla k závěru, že existují tři skupiny problémů, které mohou vést k „uvolnění“ dítěte. Jedná se o nechtěná těhotenství, finanční problémy a osobní problémy ve vztahu, bytové situaci či pracovním životě (Glander 1996: 165–177). Jak je nastíněno již ve čtvrté kapitole, první problém z důvodu demografické proměny a zodpovědnějšímu plánování rodičovství ve stále větší míře odpadá. Ostatní dvě oblasti, tedy sociální a osobní problémy, naopak nabývají na významu.

V jednom novinovém článku líčí matka své důvody pro „uvolnění“ dítěte, které je postiženo Downovým syndromem (trizomie 21). Ve 44 letech ještě jednou neplánovaně otěhotněla a „další dítě si prostě nemohla dovolit“, navíc dítě s postižením. Jejímu muži bylo již přes sedmdesát a jejich příjem by k zajištění dítěte nestačil. Již dopředu se však rozhodla, že dá dítě k adopci a vyloučila možnost přerušení těhotenství: „Proč potrat, když můžeme nějakému bezdětnému páru udělat radost?“ Sociální odbor však nemohl najít nikoho, kdo by chtěl adoptovat postižené dítě a rozhodl, že dítě bude umístěno v pěstounské péči, tedy že bude vyrůstat v pěstounské rodině. Nakonec se však ukázalo, že takto se problém nevyřeší, protože je-li dítě v pěstounské péči, musí rodiče nést náklady na jeho zabezpečení. Takže původní důvod pro „uvolnění“ dítěte touto cestou sotva zmizí. Nakonec si matka i novinářka postěžovaly, že v Rakousku není organizována adopce pro speciální případy, tedy pro děti s postižením, jako je tomu například v USA. Ve spolkových zemích je nutné hledat a najít adoptivní rodiče na vlastní pěst, protože úřady se v těchto případech zprostředkování adopce vzpírají. Vůbec nejsou v této věci propojeny a nevyměňují si data. Znamená to, že dítěti z Vídně může být nalezena adoptivní rodina jedině ve Vídni, dítěti z Tyrolska v Tyrolsku atd. Tato situace je problematická (Strobl 2017).

Oficiální zprostředkování adopcí přes hranice spolkových zemí skutečně neexistuje. Výběr a zprostředkování, proškolení budoucích rodičů a doprovod poskytují jediné spolky v příslušných spolkových zemích, které organizují své aktivity jen pro danou zemi:

„Úřady nás pověřují tím, abychom organizovali tréninky a školení pro celou Vídeň. Pro Dolní Rakousko a jiné spolkové země v podstatě nic neděláme [...] V mnoha spolkových zemích jsou stejné spolky, jako jsme my, jen se jinak jmenují. Organizují školení, setkání rodin, další vzdělávání, mají funkci lobbistů“ (rozhovor – školitel/školitelka).

Díky práci těchto spolků přestává být téma adopcí vnímáno jako tabu a uchazečům o adopci se dostává větší podpory než dříve. Adopce jsou dnes veřejností i v soukromých „bublinách“ adoptujících rodičů široce akceptovány. Dnes už se nejedná o nějaké tabu, když pár z výše uvedených důvodů přijme cizí dítě, a to zejména v případě nechtěné bezdětnosti.

„V mém okolí je to přijímáno velice dobře. Zjistil/a jsem, že poté, co jsem se o věci zmínil/a, se vynořilo mnohem více lidí, kteří dítě adoptovali nebo byli sami adoptováni. Už se o tom hovoří otevřeně“ (skupinový rozhovor – adoptivní rodiče).

Z vedených rozhovorů zcela jasně vyplývá, že úmysl adoptovat dítě je v mnohem menší míře motivován výhradně úmyslem zajistit nějakému dítěti dobrou péči, ale spíše osobními pohnutkami či přáními souvisejícími se vztahem daného páru. To vše se odráží na obvyklých nárocích na výběr adoptovaného dítěte. Jeho věk, původ a stav – to vše by mělo být v očích většiny adoptujících rodičů „perfektní“.

„Uchazeči o adopci si většinou nejvíce přejí miminka. [...] Chtějí zdravé miminko od mladé, hezké studentky z dobré rodiny. No, to je trochu přehnané, ale opravdu, když se tak dlouho snaží mít dítě, tak si nechtějí vzít domů někoho s nejasnou prognózou. [...] Nikdo nepřijde s tím, že by chtěl adoptovat desetiletého chlapce. To se stane nanejvýš v rodině, kde dojde k náhlému úmrtí nebo nehodě a existuje přítel nebo známý, který řekne, že se za dítě cítí být zodpovědný. Ale něco takového, jako že by někdo přišel s tím, že si vezme dítě z dětského domova nebo ze skupinové buňky, tak to se opravdu neděje. Uchazeči o adopci, kteří k nám přicházejí, chtějí miminko, protože touží po vlastním dítěti, a toto přání z nějakého důvodu nelze splnit. To pak nelze vyzvednout dítě ze skupinové buňky a integrovat je do rodiny. Tak to nefunguje“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Nároky uchazečů o adopci nelze v žádném případě posuzovat negativně, mají své kořeny v tísní párů, které po mnoho let trpí nechtěnou bezdětností. Důsledkem však je, že adopci nelze zcela považovat za nástroj sociálního zabezpečení dítěte bez rodičů. Aby bylo i přesto možné v maximální míře zajistit blahobyt adoptovaného dítěte, existuje několikastupňový

a dlouhodobý proces poradenství, prověřování a výběru uchazečů o adopci, který bude popsán v následující kapitole.

5.2 Proškolení, výběr a start

Od rozhodnutí uchazečů o adopci přijmout dítě do okamžiku předání dítěte do rodiny může uběhnout několik let, v průměru se jedná o dobu dva až sedm let (Weiglhofer 2004: 28; Winroither/Weiser 2014). Důvodem je jednak vysoký zájem a také ta skutečnost, že adopční postup v Rakousku je proces určovaný mnoha pravidly. Patří sem mimo jiné rozličné prověrky a „školení“ a příslušné kurzy trvají často několik měsíců. Adoptivní rodiče musí mít také trpělivost čekat – na svoji účast v kurzu a na dítě. Momentálně trvá zapsání do kurzu půl roku až rok, říkají uchazeči o adopci.

„Čekali jsme celkem rok a půl, z toho kurz trval rok. U nás to šlo relativně rychle, protože jsme získali místo, když někdo jiný vypadl. [...] Začali jsme ještě v době, kdy byl jiný systém těch kurzů. Teď se čeká mnohem déle. [...] Většinou se prý na začátek kurzu čeká minimálně půl roku“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

Ale co se lidé v těchto kurzech vlastně učí a z čeho jsou zkoušeni? Kdo je učí a zkouší? Podle zákona o zabezpečení dětí a mládeže z roku 2013 je adopční proces záležitostí státní a obecní sociální péče o děti a mládež a toto se týká také konečného rozhodnutí o schopnosti uchazečů o adopci přijmout dítě. Úřady však mohou poradenstvím a tréninkem uchazečů o adopci pověřit soukromé iniciativy a zařízení. Ty pak organizují kurzy a úřadům předávají závěrečnou zprávu, která může posloužit jako východisko pro posouzení uchazečů. Za kurzy se platí, za zprostředkování jako takové se však poplatky v žádném případě vybírat nesmějí. Je-li adopce jednou legalizována, je tento proces nevratný. Případné výjimky je nutné prověřit na žádost některé ze zúčastněných stran nebo pokud se objeví vážné úkazy napovídající narušení podmínek života dítěte způsobené adoptí (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013: § 31–32 [*Spolkový zákon o zabezpečení dětí a mládeže*]; Bundeskanzleramt/Help.gv.at 2018a [*Úřad spolkového kancléře*]).

V Rakousku existuje v jednotlivých spolkových zemích mnoho spolků a organizací, které napomáhají práci sociálních úřadů pro péči o dítě ve věci organizace kurzů, výběru a „doprovázení“ uchazečů o adopci. Dostávají příspěvky a za své kurzy a služby také vybírají poplatky. Tyto poplatky, které slouží pouze k pokrytí nutných nákladů, by však pro potenciální uchazeče o adopci neměly být překážkou.

„To už je dlouho dáno zákonem, přenesení povinností souvisejících s péčí na soukromé poskytovatele. Ti jsou flexibilnější, mobilnější. Ne však za všech okolností výhodnější. Máme smlouvu se (spolkovou) zemí. Jsou tu určité postupy, které rozhodnou, zda je daná organizace vhodná. Prověřuje se zajištění kvality, personální koncept, financování. I my jsme takto prověřováni. Ve Vorarlbergu (spolková země) bylo všechno předáno soukromým poskytovatelům, i návštěvy v domácnostech a rozhovory s psychologem“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

„Náklady na trénink nejsou nějakým zamýšleným cílem, ale stojí to tolik, protože je to zajišťováno externě. Město si to kvůli tréninku a ‚doprovázení‘ pěstounů už nemůže dovolit. Proto to zabezpečuje jiný poskytovatel“ (rozhovor – vedoucí úřadu).

Jak je uvedeno v podkapitole 3.2, počet adopcí, zejména adopcí domácích, už po mnoho let klesá. Je to způsobeno malou „nabídkou“ dětí, tedy tím, že je málo dětí, které jejich rodiče k adopci uvolní. Pro Vídeň platí následující: „Pro každé dítě uvolněné rodiči k domácí adopci se najdou dobří rodiče. Tady je nabídka velká“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice). Ve Vídni připadá na zhruba 20 až 30 dětí, které se ročně uvolní k adopci, třikrát až čtyřikrát více uchazečů o adoptivní rodičovství (Winroither/Weiser 2014). Jiné zdroje uvádějí, že je desetkrát více uchazečů než dětí, které jsou k dispozici (Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend 2010: 46 [Spolkové ministerstvo pro hospodářství, rodinu a mládež]).

Proto také existují určitá omezující kritéria, která musí uchazeči o adoptivní rodičovství splnit. Jsou tu proto, aby se mohly děti, které jsou k dispozici, „spravedlivě“ rozdělit, tedy aby bylo možné co nejvyššímu počtu rodin splnit přání mít dítě. Toto rozdělení musí zároveň probíhat v souladu se zájmy dítěte a v souladu se zajištěním jeho blahobytu a péče o ně. Hlavní zásada totiž zní: „Hledáme rodiče pro dítě – ne naopak“ (Weiglhofer 2004).

„Je jich [adopcí, pozn. autora] méně. Dřív to bylo 25–30 dětí, teď sotva dvacet. Uchazečům nemůžeme nic garantovat a někteří také nikoho nedostanou, v tom jsme otevření a upřímní. Hledáme rodiče pro děti, ne opačně. Původ adoptivních dětí je podobný jako původ dětí v pěstounské péči, tedy problémy a historie se opakuje. Tady žádné děti snů neexistují“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Rakouský občanský zákoník uvádí pro uchazeče o adoptivní rodičovství vlastně jen málo omezení. Musí jim být minimálně 25 let, může se jednat o páry nebo jednotlivce. Neexistuje žádný nejvyšší možný věk a není (už) tu omezení pro homosexuální partnery. Proběhla tu však debata na téma, zda páry stejného pohlaví, které nemohou mít dítě „přirozenou cestou“, nejsou konkurencí heterosexuálních párů a jejich touhy po dítěti (Winroither/Weiser 2014). Tato omezení dnes ze zákona už neexistují. Fakticky však ve zprostředkovatelské praxi k určitým omezením dochází:

„Domácí adopce je vlastně možná jen pro bezdětné a možné je jenom jedno dítě. [...] To není věc daná zákonem, ale je to tak obvyklé. Páry, které už dítě mají, přijdou na řadu až jako druzí. [...] Úřady to takto preferují; většina biologických rodičů si pro své dítě přeje exkluzivitu. Navíc lidé s dítětem už mohou zažívat rodinné štěstí, zatímco jiným se ho nedostává a ti jsou v praxi upřednostňováni. [...] Kdyby se hřiště čekatelů otevřelo pro všechny, kteří si přejí druhé dítě..., pak by na hřišti bylo patrně 200 párů a výběr by byl velmi těžký“ (rozhovor – školitel/ka/sociální pracovník/pracovnice).

Jak je uvedeno již výše, každá spolková země disponuje vlastními pravidly platnými pro zprostředkování, trénink a prověrky uchazečů o adoptivní rodičovství. Praxe se v jednotlivých spolkových zemích liší v tom, že někde sociální odbory pověřují tréninkem uchazečů o adoptivní rodičovství spolky, zatímco pěstounské rodiny jsou školeny přímo sociálním odborem. Kromě závěrečného uzavření smlouvy o adopci, která musí být prověřena úřadem a soudem, se většina úkolů s adopcemi souvisejících a v některých spolkových zemích i většina úkolů souvisejících s pěstounstvím převádí na spolky:

„Ne, to je [trénink pěstounských rodičů, pozn. autora] všechno v rukou města Vídně. Nejsou tu žádné soukromé subjekty, které by vyhledávaly a školily pěstouny tak, jako to v některých spolkových zemích dělá například diakonie. Je tady tedy možnost, že (spolkové) země kurzy a trénink pěstounů koupí. Existují spolky, které to dělají. Zprostředkování ale probíhá vždycky prostřednictvím země a je v rukou sociálního odboru pro děti a mládež. Až na (*spolkovou zemi – pozn. překl.*) Vorarlberg, tam existuje zvláštní subjekt – Dětská vesnička Vorarlberg (*Vorarlberger Kinderdorf*). To je nadřízený poskytovatel pro všechny pěstouny, a dokonce i pro adoptivní rodiče. Dětská vesnička Vorarlberg je financována spolkovou zemí a ta také praktikuje dozor. Dětská vesnička organizuje kurzy, zprostředkovává a vyhledává pěstouny“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

Také ve Štýrsku přebírá tyto úkoly spolek, školí pěstouny a také vyhledává adoptivní rodiče, které jsou pak úřadem už jenom prověřeni a „vyřízeni“.

„V případě adopcí se jednoduše jedná o moc malou oblast, aby se kvůli nim vytvářela nějaká speciální organizační struktura“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

Pokud pár uvažuje o tom, že by adoptoval dítě, je k dispozici mnoho nízkoprahových nabídek informací a poradenství. Informace je možné získat nezávazně online i ve formě krátkých brožurek a rádců – viz dodatek – informační leták Alternativy pěstounská rodina [Alternative Pflegefamilie] (2). Ve Vídni se většina zájemců obrací přímo na sociální odbor pro péči o děti a mládež, kde bylo zřízeno oddělení pro děti v adoptivní a pěstounské péči. Zde je po prvním rozhovoru odkážno na spolek, který pořádá orientační seminář. V tomto semináři jsou obecně představeny různé formy přijetí dítěte, tedy pěstounství či adopce, i nutné předpoklady a organizační průběh.

„Orientační část je každopádně nízkoprahová [...] To se podíváme, jestli je v nejbližším možném termínu můžeme dostat do orientačního kurzu. To jsou dva večery a jeden den. Co to znamená vzít si dítě? Jaké druhy existují? Domácí adopce, mezinárodní adopce, pěstounství. Když je pak po individuálním závěrečném rozhovoru a orientačním rozhovoru jasné, co by chtěli dotyční udělat, začne se s tréninkem. Když se někdo chce vydat směrem pěstounství, musí jít zpátky na *RAP* (Referát pro děti v adoptivní a pěstounské péči města

Vídeň [*Referat für Adoptiv- und Pflegekinder der Stadt Wien*, pozn. autora]. Existují ale také páry, které stisknou tlačítko pauza a přejí si více času. [...] Máme také vysoký počet těch, kteří vypadnou. Z celé té řady od těch všech, kteří nám jen zavolali, až po ‚absolventy‘ vypadne určitě 50 %..., spíš dvě třetiny“ (*rozhovor – školitel/školitelka/sociální pracovník/pracovnice*).

Kurzy pro zájemce o pěstounství a adoptivní rodičovství jsou od roku 2008 oddělené. Po orientačním semináři se rodiče mohou rozhodnout.

„Dřív probíhaly kurzy pro adoptivní rodiče a pěstouny společně. Pak se to zcela vědomě oddělilo, aby tam společně s pěstouny nebyli zakuklení adoptivní rodiče, ale aby si všichni jasně uvědomili, co chtějí. Chtějí mít vlastní dítě nebo dítě v pěstounské péči? To je něco úplně jiného, tam zůstávají v pozadí biologičtí rodiče. Může se pak stát, že přijdou a řeknou, že by své dítě chtěli zase zpátky. To je tedy úplně jiná situace. Pěstouni musí být vyškoleni v tom, že existují biologičtí rodiče, kteří budou po příštích patnáct let nebo tak nějak vyžadovat pravidelný kontakt“ (*rozhovor – sociální pracovnice*).

V případě rozhodnutí pro adopci jsou uchazeči o adoptivní rodičovství po orientačním semináři posláni zpět na sociální odbor. Pak se zahájí etapa rozhovorů, z nichž se pořizuje záznam, dotazníků a dalších kurzů – organizovaných opět spolkem. Kurz, který se organizuje čtyřikrát ročně a který musí uchazeči o adopci absolvovat u pověřeného poskytovatele, nezprostředkovává pouze teoretické poznatky. Vedle teoretické části týkající se právních či zdravotně-diagnostických otázek se jedná hlavně o reflexi, která probíhá formou práce v malých skupinách, rozhovorů v párech, hraním rolí či cvičením empatie. Trénink stojí peníze a je zapotřebí hodně času, ale to je podle informace jednoho školitele/školitelky a sociálního pracovníka/pracovnice také důležité, protože se tak opravdu podaří vyfiltrovat páry, které jsou pro adopci „stvořeny“.

„Musíme být tím hrdlem nádoby. Je tu osmdesát párů uchazečů, kteří čekají na zprostředkování adopce a těch zprostředkování je ve Vídni dvacet do roka. Ten poměr snad už nemůže být více nerovnoměrný. Proto jsme tím hrdlem nádoby a také je tu čekací doba mezi orientační a tréninkovou částí“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

„Co se týče nákladů, musíme počítat stejně jako soukromý podnik, nemáme de facto žádnou podporu. Jeden večer stojí 70 eur na osobu. Jeden kurz trvá sedm večerů plus závěrečný rozhovor. Takže zhruba 1 300 eur za domácí adopce a 1 500 eur za zahraniční adopce. Tam je jeden den navíc na mezinárodní aspekty“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

„Pak je tu ještě návštěva doma, další otázky, úřední věci, a pak kontrola u lékaře, to je stejné jako u uchazečů o pěstounství“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Kritéria vyhodnocení, která se opírají o zpětnou vazbu na základě dotazníku vyplněného uchazeči ve spolku, jsou velmi pestrá:

„Zdravotní stav, finanční zdroje, bytové podmínky, trestní bezúhonnost. To jsou vnější kritéria. Vnitřní kritéria jsou otevřenost ve spojení s původní rodinou, schopnost nést zátěž, flexibilita“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Uchazeči o adoptivní rodičovství jsou pak uvedeni na seznamu v referátu pro adopci a pěstounství a jsou kontaktováni v případě „uvolnění“ dítěte, které je pro ně dle posouzení úřadů a dle vlastních preferencí vhodné. Zatímco tento okamžik může přijít až za několik let a pár musí dlouho čekat, nyní, kdy může být dítě předáno, musí jít všechno velice rychle. Převážná část adopcí se realizuje přímo z porodnice po narození dítěte, buď jako anonymní porod (viz další podkapitola 5.3), nebo jako „uvolnění“ k otevřené adopci ze strany matky nebo rodičů dítěte. Ve Vídni se neorganizuje předchozí ujednání rodičů a uchazečů o adopci ve věci převzetí dítěte, zatímco v jiných spolkových zemích je tento postup běžný. K „uvolnění“ dítěte může dojít jedině až po narození dítěte, v žádném případě předem. Je tedy vyloučena možnost „dítěte na objednání“.

„Takže uvolnění k adopci je možné až po narození, dopředu ne. Rodiny dopředu už neoslovujeme. [...] V Tyrolsku jsou rodiče seznámeni dopředu, takže adoptivní rodiče můžou být u porodu. To my neděláme. [...] Když se adoptivní rodiče a matka znají dopředu, může to také vést k problémům. Adoptivní rodiče čekají – či spíše už dychtí po dítěti, a matka tak může být pod tlakem. Možná by se ještě mohla rozhodnout jinak. [...] Celý proces po porodu trvá asi jenom čtyři dny. Adoptivní rodiče pak musí dítě převzít. Tak je tomu vždy a vždycky je to stres. Zavoláme jim a oni si musí pospíšet. My se podíváme na seznam a kontaktujeme dalšího zájemce. Když ho neseženeme, musíme mít alternativu. Když ale zavoláme, většina řekne ‚ano‘, pak přijdou do porodnice, na dítě se podívají a převezmou je“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Během prvních šesti měsíců po předání dítěte adoptivním rodičům mohou biologičtí rodiče svůj souhlas k adopci stáhnout. Do té doby se jedná o tzv. péči s úmyslem adopce (péči budoucích osvojitelů). Po soudním rozhodnutí o převodu rodičovských práv už tuto možnost nemají. Dítě teď plně náleží do nové rodiny. V momentu po uplynutí výše zmíněných šesti měsíců se jedná o jedinou možnost, kdy lze zrušit konečné rozhodnutí biologických rodičů. Bylo-li dítě uvolněno k adopci a žije v adoptivní rodině a zároveň došlo k finálnímu rozhodnutí soudu, přičemž se během dalšího půl roku nepodaří kontaktovat biologické rodiče, je adopce uzavřena i bez jejich konečného souhlasu.

„Když už ale jednou dali svůj souhlas k adopci, žijí ve Vídni a nepodaří se je během půl roku kontaktovat, tak je možné konečný souhlas vynechat. Takže dítě může být uvolněno například přímo po porodu, je tu ale právo na odvolání. Když pak chceme věc prověřit, ale rodiče nelze najít, tak je možné tento druhý souhlas

vynechat. [...] Nezávisle na tom, zda už bylo dítě uvolněno, a nezávisle na tom, zda se jedná o otevřenou nebo anonymní adopci, naší povinností je se ještě jednou zeptat a dostat souhlas. [...] Musíme prokázat před soudem, že jsme se je pokusili písemně pozvat, že jsme se je pokusili zastihnout doma v různých časech, že jsme se snažili je nějak potkat. To všechno je nutné prokázat. Soud může rodiče také nechat předvolat, někdy se to tak dělá“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Když jsou ale rodiče známi, s adopcí souhlasí a přejí si otevřenou adopci, obdrží – stejně jako v případě pěstounství – kontaktní právo, mohou si vyžádat informace o svém dítěti a domlouvat setkání společně s adoptivními rodiči. Sociální odbor pak ale za rodinu už neodpovídá. Nyní se už jedná o „normální“ rodinu, která už nepotřebuje podporu sociálního odboru. Poradenství, proškolení a prověrka způsobilosti by měly být zorganizovány takovým způsobem, aby se v maximální míře vyloučily možné problémy.

Nenese však s sebou otevřená adopce nějaká rizika a problémy, při jejichž řešení by rodiny mohly potřebovat podporu sociálního odboru? Nemůže docházet ke konfliktům mezi adoptivními a biologickými rodiči? Mezi „vyvoleným“ dítětem a jeho adoptivními rodiči? Mezi dítětem a jeho nebiologickými sourozenci? Během všech rozhovorů byly otevřené adopce, při kterých je vzájemný kontakt zpočátku doprovázen sociálními pracovníky/pracovnicemi úřadu pro péči o děti a mládež, vyzdvihovány jako nejlepší možná forma osvojení:

„Doporučujeme otevřenou adopci, takže adoptivní rodiče by k ní v principu měli směřovat. Někteří si ji nepřejí, tedy biologičtí rodiče. Ti totiž rozhodují o tom, která forma bude nakonec zvolena. Adoptivní rodina to musí akceptovat. Otevřená adopce skutečně znamená, že ‚otevřené‘ je všechno. Biologičtí rodiče vědí, kde se dítě zdržuje. Všechno je zapsáno v adopční smlouvě. To je ta lepší forma sama o sobě. Otevřená adopce je pro dítě opravdu tou nejlepší formou. Nejsou tu žádné tajnosti, všichni se znají. Udržuje se kontakt. Je lepší vědět, kdo jsou rodiče a proč se to tak stalo. [...] Konflikty s vlastním životním příběhem jsou pak o něco menší“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Problémy se vynořují spíše tehdy, když se adopce tají:

„Typickým problémem adopcí je, že děti chtějí v pubertě vědět, odkud jsou a my jim můžeme zprostředkovat kontakt s biologickými rodiči. Ptáme se na to i tehdy, pokud byla původně stanovena anonymní adopce, ale jsou biologičtí rodiče, kteří nechtějí nic vědět. A naopak existují matky, které chtějí být s dětmi v kontaktu a chtějí vědět, jak se jim daří, mají pochybnosti o tom, zda se správně rozhodly. S tím už ale někteří adoptivní rodiče nechtějí mít nic společného“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Pozdější navázání kontaktu totiž není dost dobře možné. Biologičtí rodiče se mohou zeptat na sociálním odboru pro péči o děti a mládež a požádat o zprostředkování kontaktu, ale nemají v této věci „žádné zákonné právo, pokud bylo dítě adoptováno“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*). Nicméně velmi se doporučuje, aby se uchazečům o adoptivní rodičovství v této věci dostalo proškolení a poradenství.

„Toto je stěžejní téma našich kurzů a prověrky způsobilosti. [...] Rodiče by si toto měli ujasnit co možná nejdříve, měli by si o tom promluvit už při přebalování. Když totiž nemám sám jasno, nemůžu to později vysvětlit ani dítěti. Nedá se totiž utajit, že mám adoptivní dítě. Někdo z rodiny to stejně bude vědět, ‚prokecne‘ to, a už je tady problém. Jde o to, aby věc objasnili rodiče a ne někdo jiný. Nikdy to není moc hezký příběh, ale rodiče ho můžou podat hezky, třeba jako pohádku na dobrou noc o tom, jak si rodiče přišli pro miminko do porodnice a jak si ho tam vybrali“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Zatímco sociální odbory pro péči o děti a mládež jsou přesvědčeny o tom, že otevřená adopce je tou nejlepší cestou nejen pro dítě, ale i pro rodiče, adoptivní rodiče se obávají možných konfliktů. Protože kontakt mezi adoptivními a biologickými rodiči není doprovázen sociálními pracovníky/pracovnicemi dlouhodobě a za nabídky spolků se musí platit, je nutné nalézat vlastní řešení. Díky výměně názorů mezi adoptivními rodiči i pěstouny se ví o možných problémech a probíhá vzájemná diskuse. Ty ale mohou být také příčinou nejistoty. Ta možnost, že by se na emoční problémy a problémy v mezilidských vztazích dalo připravit během kurzů pro adoptivní rodiče, se jeví jako velmi málo pravděpodobná.

„Na to se připravit nedá. [...] Na kurzech jsme o tom sice mluvili, protože se musíte rozhodnout pro formu adopce: pro otevřenou, nebo anonymní. [...] Otevřená adopce také není jednoduchá, protože se třeba stane, že si matka přeje své dítě zpátky. [...] Už jsem slyšel/a o problémech. Kontakt v podobě návštěv bývá hlavně u dětí v pěstounské péči. To se jedná o rodiče s velkými problémy, kterým byly děti odebrány. Tam je pořád ve vzduchu, že by je chtěli mít zpátky. Často je tam ve hře alkohol nebo drogy a během setkání s tím jsou problémy. Ti rodiče také často nevědí, co by tak s dětmi měli dělat, jejich přístup je nulový. Děti jsou z toho pak rozrušené a potřebují hodně času, než se zase zklidní [...] Už teď myslím na to, jak bude takový kontakt probíhat, protože matka vůbec nemluví německy, a jestli pak budu s sebou muset vzít tlumočnicka, protože sociální odbor poskytuje pouze doprovod...“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

Důvodem těchto nejistot na straně adoptivních rodičů je ta okolnost, že poté, co byla adopce soudně rozhodnuta, už nebudou moci využít součinnosti s úřadem. V očích sociálního odboru budou nyní „úplně normální“ rodinou. Dokud se neobjeví nějaké vážné problémy, z radaru sociálních pracovníků úplně zmizí.

„Takže, když už je adopční řízení uzavřeno, jde úřad z kola ven, do té doby se jednalo o péči budoucích osvojitelů. Pak jsou tu poslední návštěvy, smlouva, ověření soudem. My je můžeme dále doprovázet na základě dobrovolnosti“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

„Když už adopce proběhla, po roce z řízení vystupujeme. Ale spolek toho i nadále hodně nabízí, skupinová setkání adoptivních dětí, takže děti mohou od samého počátku trávit společné chvíle s mnoha dalšími dětmi, které s nimi mají něco společného“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

To ale neznamená, že jsou teď rodiče odkázáni jen sami na sebe. Někteří si to už přáli a jsou dokonce rádi, že po mnoha letech nutné součinnosti s úřady, zprostředkovateli adopcí a po absolvování mnoha kurzů budou konečně „normální“ rodinou. Jiní i nadále vítají poradenství a doprovod poskytovaný buď sociálním odborem, nebo spolky. To sice není povinné, ale protože často pomůže o problémech a starostech otevřeně komunikovat a mnozí tuto možnost vzájemné výměny a poradenství oceňují, nabídka spolků je hojně využívána. Tato infrastruktura je k dispozici i pro rodiče, kteří se místo adopce rozhodli pro pěstounství a prostřednictvím sociálního odboru, který je jim k dispozici ve větší míře než adoptivním rodičům, hledají další možnosti poradenství a vzájemných kontaktů.

„Pro adoptivní rodiny máme celkem velkou nabídku. Na začátku je setkávání miminek jednou měsíčně, potom ‚minisetkávání‘ pro děti od jednoho do tří let a následuje ‚midisetkávání‘ dvakrát až třikrát do roka pro děti ve školkovém věku; v tomhle věku se to jednou měsíčně už nedaří. A na programu pro školní děti právě pracujeme. Kromě toho organizujeme velká setkání všech rodin dvakrát do roka; zveme jich 400 a přijde většinou tak 150 lidí“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Někteří rodiče měli pocit, že se jim po uzavření adopce ze strany úřadů nedostává dostatek podpory a možnosti konzultací. Zejména v právních otázkách či v přístupu k původní rodině by uvítali lepší a dlouhodobější podporu a doprovod. Tuto potřebu ale především ve městech pokrývají spolky, ve kterých adoptivní rodiče absolvovali kurzy. Vzniká tak mnoho nových kontaktů a příležitostí ke svépomoci. Nabídka poradenství a podpory ze strany spolků je ale na rozdíl od sociálních úřadů placená.

„Tak moje sociální pracovnice [na sociálním odboru pro péči o děti a mládež, pozn. autora] je velmi otevřená a ochotná. Ale především při možném kontaktu během návštěv by člověk potřeboval více podpory. Spolek něco takového taky nabízí, to ano, ale tady se za všechno platí. Možná by v tomhle měla být větší podpora a o různých možnostech by se mělo lépe informovat [...] Pomoc většinou najdu u spolku. Dobrou nabídkou jsou vzájemná setkávání. Poznali jsme se už na kurzech. Zdejší pracovníci umí člověka vyslechnout, což bych si přál/a ve větší míře i na sociálním odboru. Jednou jsme měli konkrétní právní otázku

a myslím, že sociální pracovnice ve skutečnosti nevěděla, co bychom měli udělat“ (rozhovor – adoptivní rodiče).

5.3 Anonymní porod, babyboxy a otevřenost adopcí

Anonymní porody a babyboxy představují v Rakousku od svého celostátního zavedení v roce 2000 hlavní zdroj dětí k adopci.

„Ve Vídni máme v průměru dvanáct dětí ročně [z anonymního porodu nebo babyboxu, pozn. autora] a za rok je tak dvacet adopcí, takže se ze dvou třetin jedná o děti z anonymních porodů“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Tento nástroj byl původně zaveden proto, aby se zabránilo usmrcování dětí. Ženy, které nechtěně otěhotní, nemohou se o své dítě starat, jsou nemocné, drogově závislé, bezdomovkyně nebo jsou z jiného důvodu v tíživé životní situaci, by měly být podpořeny v tom, aby své dítě neusmrtily. Měla by jim být dána možnost, aby své dítě přivedly na svět v porodnici a pak přímo uvolnily k adopci, aniž by byla odhalena jejich identita.

„Od roku 2000 existuje možnost, že žena přijde do porodnice a řekne, že chce porodit anonymně a dostane se jí pomoci. Jakmile se tak stane, přijde na řadu naše sociální pracovnice, která s matkou promluví. [...] Sociální pracovnice zaznamená údaje o matce, důvody k adopci, její vzhled atd. [...] Zatelefonuje a řekne nám, že nějaká žena anonymně porodila, z důvodu znásilnění nebo tak nějak. Porodní asistentka nám může poslat popis vzhledu. Pak čekáme 2–3 dny, jestli se matka přece jen nenahlásí. Poté kontaktujeme referát pro adopce a pěstounství a nahlásíme dítě k adopci. [...] V momentě, kdy si ta žena anonymní porod opravdu přeje a kdy opouští porodnici, je dítě v péči MA11 [Sociální odbor pro péči o děti a mládež města Vídeň, pozn. autora]. Jsou ale situace, kdy je to složité, protože rodiče se pak přihlásí a chtějí vše zpětně zrušit“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Také v případě anonymního porodu nemá adopce konečnou platnost hned po předání dítěte adoptivním rodičům, ale musí být zhruba po půlroce znovu soudně potvrzena. Během této doby se teoreticky mohou znovu objevit biologičtí rodiče a požadovat dítě zpět. Byly líčeny příběhy, ve kterých musely děti i potenciální adoptivní rodiče zažít odysseu naděje a strachu, protože matky změnily své rozhodnutí, vrátily se a odvolaly svůj souhlas k adopci.

„Už jsme tu měli případy, kdy museli adoptivní rodiče dítě odevzdat zpět. Vrátila se matka, dítěti se musela zajistit krizová péče, aby se celá věc vyřešila. Dokud rozhodnutí o adopci nenabyde právní účinnosti, můžou se stát i jiné věci. Do té doby spočívá péče úředně na našich bedrech a než se rodiče nebo matka objeví a požádají o převzetí dítěte do své péče, může dojít na ‚navrácení‘ dítěte. Někdy se rodiče objeví i po letech. Pak o sobě můžou zanechat informace, ale už se od nás nic nedozví“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Obdobně se rozvíjely i další okruhy problémů, které se po zavedení možnosti anonymního porodu začaly objevovat a který byl původně zamýšlen jako pomoc matkám. Tyto problémy nebyly za daných okolností předvídatelné a jejich případný výskyt nebyl promyšlen. Odborníci se domnívají, že anonymní porody „nahrály“ adopčnímu turismu.

„Existují dobře situované páry toužící po dítěti a před několika lety docházelo k právoplatnému turismu žen z Česka, Slovenska a Maďarska, které sem přijely porodit a zase odjely. [...] Dochází tady ke zneužívání, a to i ze strany nevládních organizací, kde sociální pracovníci/pracovnice ženám, které mají problém s nechtěným těhotenstvím, říkají, ať přece jedou do Rakouska a přivedou tam dítě na svět anonymně“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Tímto směrem se ubírají také zkušenosti adoptivních rodičů, kdy se někteří z nich obávají, že matky jejich dětí využily možnost anonymního porodu v Rakousku, protože ve své rodné zemi nemají sociální a zdravotní pojištění. Především mladé a nejisté ženy, často Romky, přicházejí do Vídně ze sousedních zemí, tedy z České republiky, Maďarska nebo ze Slovenska, protože se obávají, že v jejich zemi dítě zažije chudobu a umístí je do dětského domova. Byrokratická nařízení obejdou díky možnosti anonymního porodu. Ačkoliv pro ně určitě není lehké daný krok učinit, strach a dobře míněná rada nějaké nevládní organizace je přimějí k anonymnímu porodu.

„U mého dítěte to bylo tak, že sama jeho biologická matka vyrostla v dětském domově, v cizině. Měla strach, že se také její dítě ocitne v domově, a proto porodila anonymně ve Vídni, kde pár let žila. [...] V našem případě matka nevěděla, že je těhotná a potom zjistila, že není schopná se o dítě postarat. Pravděpodobně jí navrhli, že schůdnou cestou by byl anonymní porod. Ženy o tomhle problému musí hodně moc přemýšlet, a to respektuji. [...] Matce mého dítěte se během těhotenství dostalo poradenství a doprovodu nějakého spolku. Proto věděla o možnosti anonymního porodu. [...] Myslím si, že anonymní porod je především nástrojem, jak obejít byrokracii“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

V očích některých sociálních pracovníků je anonymní porod mnohem problematičtější než anonymní adopce, při které se dítě o svém původu může dozvědět aspoň něco málo, v případě anonymního porodu o svých rodičích často neví vůbec nic. Sociální pracovnice a porodní asistentky jsou sice stále vyzývány, aby o matce nasbíraly pokud možno co nejvíce informací, také obrázky nebo dopisy od matky, díky kterým by dítě později mohlo získat aspoň nějaké ponětí o svém původu. To ale nelze vymáhat. Lidé, se kterými byl na toto téma veden rozhovor, navíc zdůrazňují, že anonymní porody zahalují nedořešené sociální problémy. Přicházejí sice ženy ze všech vrstev a z různého prostředí, nejedná se pouze o sociálně slabé rodiny. Když jsou ale důvodem anonymního „odezdání“ dítěte chudoba a strach, mělo by se začít něco dělat.

„Měli jsme tu situaci, kdy se chtěl studentský pár z východní Evropy vzdát dítěte z důvodu finančních těžkostí. Po pár dnech si to rozmysleli jinak. Řekl/a jsem jim, že by si měli ještě jednou promluvit se svými rodiči, že existují různé formy pomoci a že nemusí přestat studovat, že v Rakousku existuje sociální síť. Teprve pak si uvědomili, co to chtěli udělat; dát pryč své dítě, bez jakéhokoliv kontaktu, už nikdy by se o něm nic nedozvěděli. Problém se tedy dal vyřešit sociálním poradenstvím. Něco takového se stává často“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Některé případy se mohou řešit také prostřednictvím trestního práva a policejních opatření. Nicméně anonymní porody mají výsadní postavení nad mnoha jinými zákony, jak ukázala jurisdikce v posledních letech. Objevují se těhotné, bezprávné a týrané prostitutky, které přivezou do porodnice jejich „pasáci“, kteří pak zmizí; oběti znásilnění, které se neobrátily na policii a úřady, nicméně dítěte se chtějí zbavit. Neobjasní se konkrétní zločin, ale prosadí se anonymní porod.

Následuje citace z rozhovoru, který přibližuje mimořádně strašlivý případ a který může sloužit jako příklad jisté pochybnosti anonymních porodů.

„Nebo přišlo děvče, bylo jí 13 nebo 14 a dítě těžce postižené, jednalo se o incest, to bylo hned jasné. Obrátili jsme se na etickou komisi nemocnice, zda by se neměla prověřit nejrůznější práva, práva dítěte, práva matky, která sama byla ještě dítě a právo na anonymní porod. Komise rozhodla pro poslední možnost. Toto právo bylo nadřazeno právu vypátrat, jak tato třináctiletá dívka mohla otěhotnět. Ona neřekla, kolik jí je, to je jen odhad. Matka, ta byla u toho a ta řekla, že je jí 16. Po občance se přece neptáme. Dítě, to nejhorší postižení, ještě žije. Pro ně se adoptivní rodiče nenajdou. Tyhle děti zůstávají v nějakém zařízení nebo u pěstounů. Od té doby jsme naše postupy změnili. Jakmile dojde na něco takového a máme nějaké podezření, tak my – tedy sociální pracovnice v porodnici – voláme policii, jestli je věc objasněná z hlediska zákona. Vlastně bychom to neměly dělat, protože ženy by mohly dostat strach, že když budou chtít porodit anonymně, bude hned někdo volat policii a sociální odbor pro péči o děti a mládež. Vůbec to není jednoduché. Na druhou stranu by se mohlo stát, že by tato nezletilá matka či její matka dítě usmrtily. Usmrcení dítěte jsme zabránily“ (rozhovor – sociální pracovník/pracovnice).

Odhalili jsme zde stinné stránky anonymních porodů, které zabraňují usmrcování dětí a jsou východiskem pro znejistěné matky s obrovskými sociálními a osobními problémy. Kromě toho se jedná o jeden z nejdůležitějších zdrojů dětí k adopci. Nejedná se však o nástroj, který by řešil příčinu těžké situace matek a je zde ignorováno právo dítěte na to, aby v budoucnosti poznalo svůj původ. Adoptivní rodina si tímto na sebe bere těžkou dluhovou situaci, která může později vést ke konfliktům a krizím v souvislosti s vytvářením životního

příběhu. Nezaznávají názory, že by měly být anonymní porody zrušeny, ale že by měly být reformovány.

„Anonymní porody by měly existovat, ale měly by být anonymní vůči zaměstnavateli, manželovi, pojišťovně, ne vůči dítěti. Měla by tu být možnost, aby přišla sociální pracovnice a zaznamenala informace o matce. Řekněme, že by se jednalo o diskrétní porod. Jinak se problémy žen nikdy nevyřeší; anonymním porodem se nevyřeší násilí či co bylo jeho příčinou“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Rakouský odbor péče o děti a mládež by byl schopný nabídnout jiné nástroje a formy vhodné náhradní rodinné péče. Také odborná literatura vidí možnosti, jak anonymní porody přeměnit na formu důvěrné adopce, při které lze zaručit práva dítěte (Weiglhofer 2004: 26).

„Sociální pracovnice v porodnici poskytne okamžité konzultace a stejně jako u případu popsaného výše dojde někdy ke změně. Usilujeme o změnu na pěstounskou péči, připravenou adopci nebo vůbec žádnou adopci. Je to jiný případ od případu. Vždycky se snažíme, i v těžkých situacích, matku aspoň přesvědčit o otevřené adopci, abychom mohli zaznamenat data“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

5.4 Mezinárodní adopce: skandál nebo šance?

Poslední o něco méně významnou formou osvojování v Rakousku jsou adopce přeshraniční či mezinárodní. Jak je uvedeno v podkapitole 3.2, počet těchto případů vykazuje klesající tendenci, ačkoliv by se obecně vzato mohlo jednat o alternativu klesajících čísel domácích adoptí, tedy o to, že rodiče, kteří nemohou adoptovat rakouské dítě, by si mohli vzít dítě z ciziny. Ta skutečnost, že tomu tak není, dokládá, že snižování počtu dětí uvolňovaných k adopci představuje mezinárodní fenomén.

„Mezinárodních adoptí ubývá po celém světě; ať již v USA, nebo dětí z Číny; je to silné. Dřív, vzpomeňme si na Válku v Koreji, se jednalo o první opatření pomoci; na rozdíl od všech dnešních přípravných procesů“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Dnešní postupy jsou mnohem přesněji určeny a probíhají profesionálněji, což s sebou nese i určité limity. V minulosti totiž opakovaně docházelo k problémům a dokonce ke skandálům, které musely nutně vést ke změně uvažování a ke změně celého procesu. Ve srovnání s adoptcemi domácími – nezávisle na jejich konkrétní formě, tedy na tom, zda se jedná o adopce otevřené, anonymní porody či anonymní adopce – se celý postup v některých bodech významně odlišuje. Budou ujasněny specifické předpoklady, průběh zprostředkování a možné problémy. Navíc je jako u jakékoliv jiné formy adopce nutné upozornit na to, že v Rakousku coby federálním státem se mohou lišit postupy uplatňované v jednotlivých spolkových zemích.

Nejprve uvádíme ještě jednou oficiální jednotnou definici:

„O přeshraniční adopci (zahraniční adopci, mezinárodní adopci) se jedná, pokud mají nezletilé dítě určené k adopci a přijímající rodiče své obvyklé místo pobytu v různých zemích, a je tudíž nutné, aby dítě kvůli adopci, resp. v souvislosti s adopcí překročilo státní hranici“ (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 6 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Protože se tato forma historicky utvářela z formy soukromé smlouvy mezi vyvoleným dítětem, biologickými rodiči a adoptivními rodiči a stát tu svými regulacemi začal zasahovat až později, byla zahraniční adopce po dlouhou dobu záležitostí soukromých agentur. Nerovnováha mezi „nabídkou“ dětí k adopci a „poptávkou“ uchazečů o adoptivní rodičovství ve vnitrozemí existuje už po mnoho let a dále zesiluje. Mezinárodní adopce tedy pro mnoho lidí představují zdánlivě jednoduché východisko ze situace nechtěné bezdětnosti. Až do počátku devadesátých let se páry musely spolehnout na serióznost zprostředkovatelských agentur. Ty nenabízely pouze možnost výběru vhodného dítěte dle přání adoptivních rodičů, co se týče věku, vzhledu a původu, ale postaraly se také o byrokratickou část uvolnění dítěte k adopci v jeho rodné zemi a o jeho převod do Rakouska. Hrozilo zde přitom hned několik nebezpečí. Jednak se praxe v mnoha případech dostala na pomezí obchodu s dětmi s falešnými dokumenty a dále často docházelo k tomu, že byla využita nuzná situace rodin v zahraničí, které byly falešnými sliby, že budou své dítě moci pravidelně vídat, přemluveny k adopci. A za třetí vznikl vyloženě „trh“ s dětmi, které nebyly vybírány podle potřeby a v souladu s jejich legálním uvolněním, nýbrž podle představ poptávajících rakouských „zákazníků“. Byly využívány všechny myslitelné ilegální a poloilegální kroky od vydírání přes únosy až po pašování matek do Rakouska a předávání dětí po anonymním porodu (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 8 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Aby bylo možné toto zneužívání globálně potlačit, byla v roce 1993 uzavřena Haagská dohoda. Jedná se o smlouvu, kterou se zúčastněné země zavazují společně dodržovat určitá pravidla přeshraničních adopcí. Za tímto účelem byly založeny v zemích původu i v přijímacích zemích centrální úřady, které sbírají informace o dětech k adopci, a celý proces probíhá transparentně. V Rakousku tuto funkci plní ministerstvo spravedlnosti, resp. ministerstva jednotlivých spolkových zemí. Ta ovšem mohou těmito úkoly pověřit i další speciálně určená místa. Například ve Vídni přísluší tato činnost také referátu pro péči o děti v adoptivní a pěstounské péči.

Na začátku devadesátých let, tedy ještě před uzavřením Haagské dohody, se adopce v Rakousku systily především z (jiho)východních zemí sousedících s Rakouskem. Odhalení poměrů v rumunských dětských domovech a všeobecná chudoba v bývalých „zemích východního bloku“ vedly ke specializaci spolků na zprostředkování osiřelých dětí z Rumunska (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*). Válečný rozklad Jugoslávie vedl k dalšímu zaměření zahraničních adopcí na tento region. V době bosenské války bylo pouze ve Vídni

zprostředkováno až 40 adopcí bosenských dětí ročně (*rozhovor – vedoucí úřadu*). Nehledě na tyto „vlny“ z určitých zemí se mezitím rozvinula také pevná spolupráce mezi rakouskými spolkovými zeměmi a jinými státy. Vídeň spolupracuje například s Jihoafrickou republikou v rámci zvláštního programu, který má při zprostředkování adopcí vyloučit podvody.

„To je [spolupráce s Jižní Afrikou, pozn. autora] plně doprovázená adopce. Celé to know-how, jakých papírů je zapotřebí; spolupracujeme s jedním spolkem v Jižní Africe, všichni zájemci využívají doprovodu a poradenství, aby nedocházelo k problémům. Je to ještě přísnější, než vyžaduje Haagská dohoda. A to platí i pro Česko; tam to mezi úřady suprově běží. Mnoho spolků má speciální dohody s jednotlivými zeměmi; je tam pak ještě větší jistota, že nedochází k obchodu s dětmi, a je tam na místě stálá kontaktní osoba“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Jinak se spolupracuje jenom se zeměmi, které podepsaly Haagskou dohodu, na což je nutné se spolehnout.

„Prověřuje se a příslušná místa hlásí, když se někde něco nezdá. Někdy je problémem třeba Indie nebo Kambodža, tam to bylo velmi dlouho zablokováno, protože už se nevědělo, odkud tolik dětí je. Už to nebylo průhledné“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

I po uzavření Haagské smlouvy docházelo v Rakousku ke skandálům, především se státy, které k ní nepřistoupily. Například po roce 2000 prý soukromý zprostředkovatel přivážel do Rakouska údajně osiřelé děti z Etiopie, která není členem dohody. Dle novinového článku chyběly kontrolní a ověřovací mechanismy a zodpovědní činitelé zdůrazňovali, že se spoléhali na dodané údaje (Rexer 2009). Tyto případy ve svém důsledku ovlivnily další adopční praxi a vedly k přerušování zprostředkovávání dětí z Etiopie. Právě kvůli takovým případům jsou mezinárodní adopce na ústupu, protože vyvolávají pochyby u uchazečů o adopci, u rodičů a u spolupracujícího sociálního odboru pro péči o děti a mládež. Významná je také ta okolnost, že v mnoha zemích původu těchto dětí se zlepšila životní úroveň a zdejší rodiče se již nedostávají do nejisté situace, kdy se rozhodají dát své dítě k adopci do cizí země.

„Když ještě i druhý spolek musel ukončit svoji činnost, byla spolupráce s Etiopií ukončena. Jedno dítě žije od té doby v domově, protože adoptivní rodiče už ho nechtěli“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

„Ještě před pěti nebo deseti lety vypadaly statistiky úplně jinak. Teď jsme ale mnohem opatrnější a upřednostňuje se Haagská dohoda. Ty silné roky byly kvůli adopcím ze zemí, které k dohodě nepřistoupily, jedná se o Kambodžu a Etiopii. Velice rychle přišlo hodně malých dětí. S oběma zeměmi už nespolečně pracujeme. Také země původu si už nepřejí takovou ztrátu a hledají adoptivní rodiče ve vlastní zemi. Jdou proti obchodu s dětmi, více překážek a více kontrol. Pro starší a ne zcela zdravé děti může být ale mezinárodní adopce dle okolností poslední

možností, jak najít rodinu. Uchazeči si na to ale netroufají“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

I navzdory těmto skandálům se v rakouských médiích o mezinárodních adopcích mluví pozitivně.

„Pokud panuje jistota, že byla mezinárodní adopce realizována seriózně, můžeme ji chápat v jejím původním smyslu. Jedná se o velkou šanci pro děti, rodiče a pro společnost“ (Rexer 2009).

Případy podvodů v rámci mezinárodních adopcí jsou od roku 2004 s ohledem na řádné odstrašení trestně stíhány v souladu s ustanoveními zamezujícími obchod s dětmi a dětskou prostitucí, která tvoří doplňující protokol Úmluvy o právech dítěte OSN. Stíhání jsou mimochodem pouze zprostředkovatelé, nikoliv adoptivní děti a uchazeči o adoptivní rodičovství, a to i v případě, kdy by o nekalých praktikách věděli nebo by je svým nátlakem podporovali (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 11 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Nehledě na všechny úřední procesy prověřující původ adoptivních dětí, musí i rodiče absolvovat speciální kurz na téma mezinárodních adopcí, který se od běžných kurzů trochu liší. Obsahuje některé lekce navíc a je nutným předpokladem pro zprostředkování na centrálním úřadě. Otázky, se kterými se uchazeči o adopci musí vyrovnat, jsou ale obdobné.

„Tendence je taková, že mezinárodní adopci volí páry, které mají určitou náklonnost k zemi původu dítěte, protože tam žili nebo odtud pocházejí“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

V multinárodní metropoli, jakou je Vídeň, jsou běžné adopce z rozličných, často vzdálených zemí, zatímco v jiných spolkových zemích převažuje tendence adoptovat děti z přílehlých zemí, tedy z České republiky, Maďarska nebo ze Slovenska. Oslabují se určité překážky, například to, že děti jsou romského původu nebo že jsou starší. Ty by v případě domácí adopce vedly spíše k odmítnutí dítěte.

„Ve spolkových zemích, které leží blízko hranic, třeba v Dolním Rakousku, je mnohem více přeshraničních adopcí, například z Česka. Ve Vídni je jich málo. V Česku je mnoho romských dětí, především starších mezi čtyřmi a osmi lety. V Dolním Rakousku je mnohem více párů, které se takto rozhodnou“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

S takovýmto rozhodnutím se pro dítě ze zahraničí souvisí další specifikum přeshraniční adopce. Jen v několika málo případech lze zamlčet, že dítě nepochází z Rakouska. Tomu se na kurzech velmi věnujeme, protože rodiče jsou rozhodně nabádáni k tomu, aby byli již od počátku vůči dítěti v souvislosti s jeho původem otevření. A musí si být také vědomi toho, že se budou na veřejnosti setkávat se zvědavými pohledy či dokonce s projevy nenávisi,

především v případě dětí s tmavou pletí. Pokud se u někoho během rozhovorů nebo v rámci adopční přípravy projeví rasistické tendence, tak je upozorněn na to, že musí takové dítě zcela akceptovat nebo musí z procesu zprostředkování vystoupit.

„Tady je pak taky problém s rasismem; v Jižní Africe s černými, v Česku s Romy. Když si někdo přeje zahraniční adopci, musí být v této věci rozhodně otevřený. Jinak se ocitne venku. Jsou lidé, kteří říkají, že chtějí jen bílé dítě, nejlépe z Ruska. Pracujeme s nimi na tom a s rodiči mluvíme“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

Někteří z adoptivních rodičů, se kterými byl veden rozhovor, adoptovali romské dítě. Nejednalo se mimochodem o mezinárodní adopce, ale o biologické matky z ciziny, které využily možnosti anonymního porodu (viz podkapitola 5.3). Existence tmavší barvy pleti a odlišné národnosti tu prostě je. Tito rodiče vypověděli, že ačkoliv je v jejich soukromé „bublině“ tato adopce vnímána většinou pozitivně, najdou se lidé, kteří se k těmto okolnostem staví negativně.

„U mého dítěte to bylo tak, že jeho sourozenec už je v dětském domově na Slovensku, což matka pro tohle dítě nechtěla. Proto přijela do Rakouska a přivedla tu dítě na svět. Nechtěla, aby taky přišlo do domova. [...] Jedna moje česká kamarádka byla toho názoru, že bych v žádném případě neměla adoptovat romské dítě. [...] Radši žádné dítě než romské dítě“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

Jak bylo již zmíněno, proškolení v rámci mezinárodních adopcí u pověřeného poskytovatele zahrnuje vedle běžných seminářů pro uchazeče o adopci také oddělený šestihodinový workshop zaměřený na otázky cizího původu, odlišného vzhledu včetně detailních námětů, jak s těmito okolnostmi zacházet. Proto je tato forma také o něco dražší, stojí 1 500 eur. V přídatném workshopu jsou rodiče připravováni také na interkulturní problémy a na to, že jejich dítě už patrně nebude kojeneček, ale bude starší. Většinou se jedná o děti ve věku dvou nebo tří let, protože samo řízení trvá již ze své podstaty déle než domácí adopce.

„Na kurzech nejde o vlastivědu, ale o to, že děti ze zahraničí nepřicházejí v kojeneckém věku a je to úplně jiný úkol než domácí adopce miminka. Také kulturní a etnické rozdíly působí velké těžkosti. Toto téma probíráme při individuálních rozhovorech. Věnujeme se také tématu obchodu s dětmi a korupce, zmiňujeme, co se smí a co ne, po stránce právní a administrativní. V cizině také dochází k odebírání dětí z rodin. U nás by se volila pěstounská péče. Tam jsou však rodiče zbaveni rodičovských práv a dítě se uvolní k adopci. Dětem je většinou rok až čtyři roky. Úřady se nejdříve snaží nalézt adoptivní rodiče v zemi původu; rodiče se odvolají a děti jsou mezitím starší“ (*rozhovor – školitel/školitelka*).

Během rozhovorů a kurzů, v jejichž rámci předává poskytovatel tréninku záznam zpětné vazby do centrálního úřadu pro zahraniční adopce, se kromě zvláštností souvisejících se specifiky interkulturních kompetencí uchazečů o adopci prověřují podobné záležitosti jako

v případě domácích adopcí. Jedná se jednak o primární, materiální a trestněprávní aspekty, jako jsou bytové podmínky, příjem, zdravotní stav, případné trestní stíhání, a dále o sekundární aspekty, kam patří motivace a postoj adoptivních rodičů k mezinárodní adopci, kulturní povědomí uchazečů a jejich širšího rodinného kruhu o adopci. Záznam zpětné vazby se pak dostane do zprávy centrálního úřadu, který ji vymění s centrálním úřadem země původu za zprávu, kterou tento úřad vyhotovil o uvolněném dítěti a jeho rodině. Už jen tato delší cesta vyřízení všech záležitostí na úřadech znamená ve srovnání s domácími adopcemi delší čekací dobu (Bundesministerium für Familien und Jugend 2016: 16; 31–32 [*Spolkové ministerstvo pro rodinu a mládež*]).

Pro uchazeče o adopci jsou specifika mezinárodní adopce spíše kritériem toho, že se pro ni nerozhodnou, přinejmenším v případě prvního dítěte.

„Dostali jsme informaci, že dítě by pak bylo starší. Mysleli jsme si, čím mladší, tím lepší. [...] V rámci kurzů organizovaných spolkem se v určitou chvíli musíte rozhodnout pro to či ono, protože ty moduly se pak liší. [...] Domácí adopce je možná jenom jednou. Mezinárodní adopce je pak asi spíše volbou pro druhé dítě“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

Proškolení a zprostředkování v rámci mezinárodní adopce je tedy určováno specifickými atributy, které se liší od adopce domácí. Tato forma je dražší, trvá déle a adoptivní rodiče musí počítat se starším dítětem například tmavé pleti. Zároveň je i v tomto případě v činnosti zúčastněných úřadů a spolků na prvním místě otevřenost a transparentnost a orientace na blahobyt dítěte. Nízká čísla mimochodem naznačují, že se jedná primárně o nástroj starostlivosti o rodiče bez dětí. V každém případě se jedná o specifický instrument vytvoření náhradní rodiny, při kterém se nabízí propojení zájmu domácích uchazečů o adopci zahraničního dítěte s okolností nuzné situace rodiny v zahraničí a její ochoty vzdát se dítěte. Jedná se však, také z důvodu právních překážek, spíše o méně časté případy.

Než přejdeme k závěrečnému shrnutí adopční praxe, jejího vývoje, forem a tendencí, bude uveden přehled o jiných, široce rozšířených formách náhradní rodinné péče o děti a mládež, které v ne malé míře přispívají ke spíše nízkému počtu adopcí. Důležitou alternativou adopce jsou zejména početné formy pěstounství, které se ve své struktuře projevují shodami s adopcí, což je dáno historicky.

6. Jiné formy náhradní rodinné péče jako alternativa adopcí

V podkapitole 3.3 byla představena běžná opatření ochranné výchovy sociálního odboru pro péči o děti a mládež, a to sice sanace rodiny a plná ochrana. Tyto formy se využívají převážně po dohodě mezi sociálním odborem a rodinou, v menší míře na základě soudního rozhodnutí, pokud rodiče na návrhy odboru nepřistoupí. Zatímco v prvním případě se rodině z důvodu zlepšení péče o dítě a jeho zabezpečení a jako pomoc při překonávání případné rodinné krize dostává ambulantní, materiální nebo osobní podpory, ve druhém případě se jedná o vážná narušení blahobytu dítěte, která vyžadují, aby se dítě dostalo ze svého dosavadního prostředí a bylo umístěno u cizího subjektu. Přitom je rodičům odebrána podstatná část jejich práv, která jsou převedena na sociální odbor péče o děti a mládež. Úřady mají v současnosti k dispozici různé nástroje: krizovou péči, krátkodobou péči, dlouhodobou péči, umístění v sociálněpedagogickém zařízení čili v domově nebo ve skupinové buňce. Adopce zde v principu nehraje žádnou roli, protože ta může být zprostředkována jedině tehdy, když k ní rodiče udělí svůj souhlas a její zprostředkování potvrdí po vyhotovení a právním prověření smlouvy.

Adopce tedy není – a to bylo zdůrazněno na mnoha místech této zprávy – nástrojem náhradní rodinné péče v případě dítěte, u kterého byla nařízena plná ochrana. Rakouský soud nikdy nemůže rozhodnout o uvolnění dítěte k adopci proti vůli rodičů. Všichni partneři, se kterými byl veden rozhovor, tento mechanismus obecně schvalovali, nicméně zmiňovali také případy závažného zanedbávání či dokonce týrání, při kterých bylo v podstatě nemožné přijmout nějaké rozhodnutí s konečnou platností. Obecně lze říci, že všechny formy pěstounství znamenají, že děti se teoreticky mohou nebo musí vrátit ke svým biologickým rodičům poté, co se podaří odstranit důvod dohody o plné ochraně nebo jejího nařízení. Následuje přehled jednotlivých forem pěstounské péče a její varianty v jednotlivých spolkových zemích.

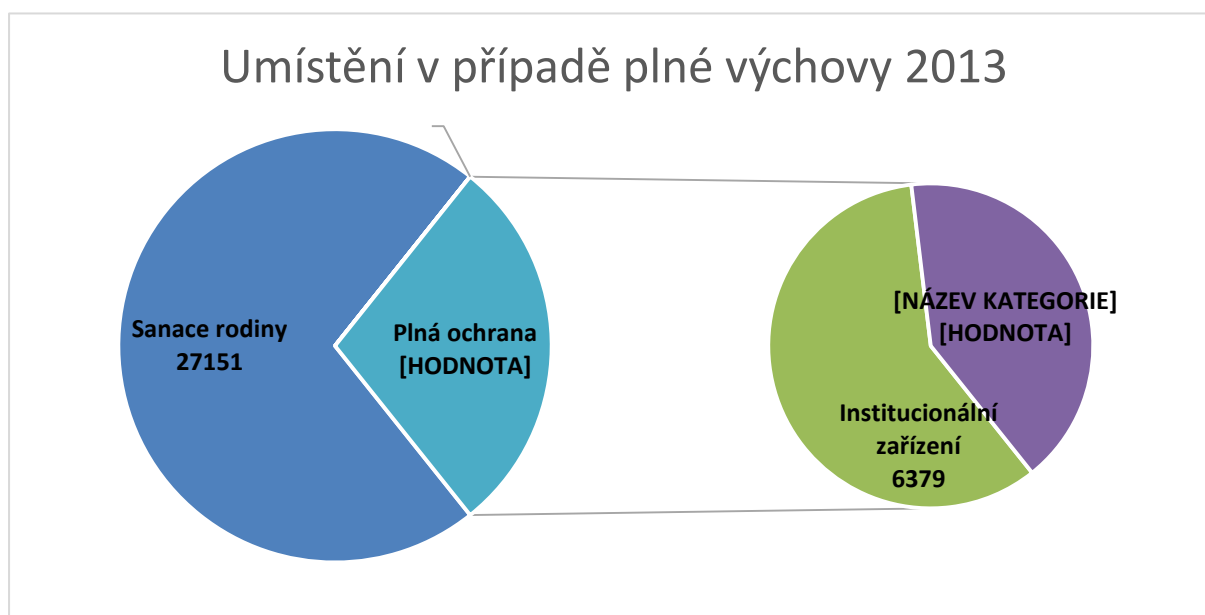
1) Vídeň a 2) Korutany	<ul style="list-style-type: none"> – krizová péče (6–8 týdnů) – dlouhodobá péče – nejsou k dispozici „místa pro děti vyžadující zvláštní péči“
3) Dolní Rakousko	<ul style="list-style-type: none"> – krátkodobá péče (do 6 měsíců) – trvalá péče – „profesionální péče“ (děti vyžadující zvláštní péči)
4) Burgenlandsko	<ul style="list-style-type: none"> – není k dispozici krátkodobá nebo profesionální péče <p>Pouze lokálně organizovaná:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nesystematická krizová péče – trvalá péče
5) Štýrsko	<ul style="list-style-type: none"> – krizové umístění (8 týdnů) – rodinou doprovázené umístění (12 týdnů) – krátkodobá péče (do 3 měsíců) – trvalá péče (návrat dítěte k biologickým rodičům je de facto vyloučen) – pedagogická péče o rodinu – společné ubytování (mladých) matek a dětí
6) Horní Rakousko	<ul style="list-style-type: none"> – krizová péče (3 až 8 měsíců) – krátkodobá péče (prakticky krizová péče) – péče s úmyslem návratu (intenzivní doprovod a snaha o reintegraci) – dlouhodobá péče (bez úmyslu návratu dítěte) – péče pro děti se speciálními potřebami není k dispozici
7) Solnohradsko	<ul style="list-style-type: none"> – krizová péče (2 až 12 týdnů) – krátkodobá péče (1 až 2 roky) – trvalá péče (bez úmyslu návratu dítěte) – péče pro děti se speciálními potřebami není k dispozici
8) Tyrolsko	<ul style="list-style-type: none"> – pohotovostní péče (do 6 měsíců) – trvalá péče – speciálněpedagogická péče

9) Vorarlberg	<ul style="list-style-type: none"> – krizová péče (do 3 měsíců) – trvalá péče – „záchranné“ rodiny pro děti vyžadující zvláštní péči
---------------	---

Formy pěstounské péče v Rakousku (Geserick et al. 2015: 27–28)

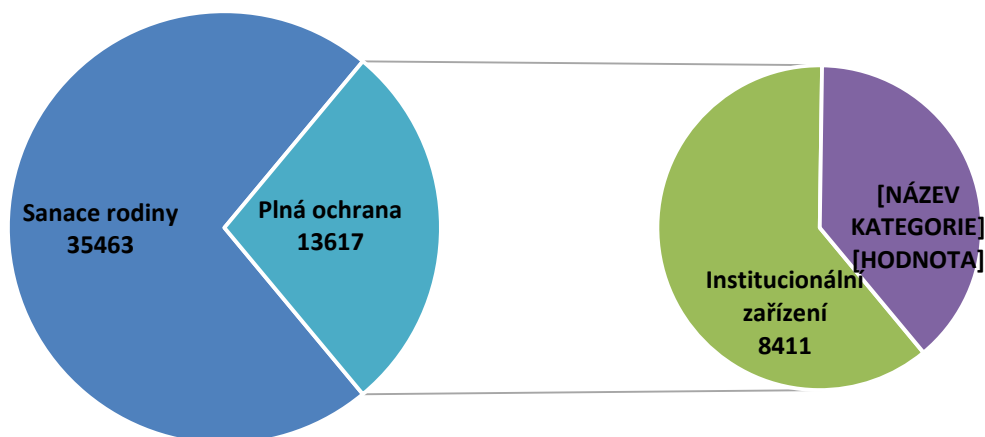
Společným úkazem všech výše uvedených forem je převedení části péče o dítě na pěstounské rodiče po dobu, kdy se u nich dítě zdržuje. Teoreticky se nikdy nejedná o péči stanovenou natrvalo, ale sleduje se základní cíl návratu dítěte do jeho biologické rodiny. Právní statut se tedy liší od adopcí. Pěstouni jsou za svoji práci také většinou placeni či jsou dokonce zaměstnání u příslušného poskytovatele sociální podpory dětí a mládeže. Musí se proto účastnit školení a podrobovat se kontrole úřadů nebo smluvních poskytovatelů péče. Často se však v případě pěstounství jedná o dlouhodobý vztah mezi dítětem v péči a pěstouny, zejména tehdy, když biologičtí rodiče zanedbávají kontakt a není zde žádný pokrok ve věci návratu dítěte do původní rodiny. Když si pak odmyslíme rodičovská práva, která znamenají zásadní rozdíl, tak se některé aspekty dlouhodobé pěstounské péče vlastně neliší od adopce.

Je nutné zmínit se také o tom, že kromě různých forem pěstounské péče existují ještě další formy zabezpečení dětí bez rodičů: dětské domovy, skupinové buňky, dětské vesničky atd. V rámci této studie není možné je všechny představit v jejich komplexnosti a rozdílnosti, ale pokusíme se aspoň o přehled základních ustanovení a specifik této oblasti.

Obrázek 7: Umístění v případě plné výchovy 2013 (pozn. autora). Zdroj: Geserick et al. 2015: 13.

Umístění v případě plné výchovy 2017

Obrázek 8: Umístění v případě plné výchovy 2017. Zdroj: Statistik Austria 2017 [Statistika Rakouska]

Tato čísla jasně ukazují, že poměr mezi počtem dětí umístěných v rámci plné ochrany do pěstounských rodin a počtem dětí umístěných do dětských domovů se v posledních letech v principu nemění. Jednotlivé počty se sice zvýšily, jejich poměr se však téměř nezměnil. Co znamenají jednotlivé formy umístění?

6.1 Krizová péče

Mnoho rodin je už v kontaktu se sociálním odborem pro péči o děti a mládež, protože mají problémy s výchovou a péčí o své děti a s jejich zabezpečením. Některé rodiny se na úřad obrátí samy, u některých nahlásí problémy sousedé, známí, lékaři či vychovatelé nebo učitelé a požádají o prověření rodinných a bytových podmínek, protože se obávají, že dochází k ohrožení dítěte. Také se stává, že se v porodnici objeví alkoholička nebo narkomanka či bezdomovkyně a porodí dítě. Protože většinou není zaevidována v systému sociálního úřadu péče pro děti a mládež, je případ nejdříve přezkoumán, a zatímco tato prověrka probíhá, dítě je umístěno do krizové péče. Je-li jejím výsledkem skutečnost, že dítě musí být od svých rodičů nebo od své matky odděleno, protože by zde bylo vážně ohroženo, setrvá nejdříve v krizové péči. Dozorčí orgán sociálně-právní ochrany dětí předá nařízení plné ochrany nebo dohodu o ní sociálnímu odboru pro péči o děti a mládež, který musí dítě po potvrzení soudu

umístit mimo rodinu. Ve Vídni vypadá typický příklad tohoto postupu podle informací sociální/ho pracovníce/pracovníka následovně:

„Nejdříve je tu vždycky možnost krizové péče. Pokud sociální pracovníce zjistí, že dítě je v akutním ohrožení, pak se malé děti ve věku do tří let dostanou do rodin poskytujících krizovou pěstounskou péči a starší se dostanou do krizových center. Je to časově omezené, v pěstounských rodinách na šest až osm týdnů, v krizových centrech na šest týdnů. Během této doby je nutné podívat se na to, co je ta rodina schopná zvládnout. Je tady možnost návratu? Pokud ano, jaká podpůrná opatření tady musí být, aby se o dítě mohla rodina postarat, co všechno se musí zařídit? [...] Pokud se dítě nemůže vrátit, dojde na péči v pěstounské rodině. A jinak, u starších dětí, když vidíme, že to po skončení krizové péče nezvládneme, že s rodiči nezvládneme vymyslet dobrý plán, aby se dítě mohlo vrátit domů, tak pak jdou tyhle děti do skupinových buněk“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Ve Vídni jsou pěstouni zabezpečující krizovou péči zaměstnanci spolku, který je ke své činnosti pověřen sociálním odborem pro péči o děti a mládež. Spolek zabezpečuje také jejich trénink. V současnosti je tu těchto pěstounských rodin asi padesát. V případě krize musí reagovat rychle a musí přijmout menší děti.

„Když musíme rychle něco udělat, umístit kojence nebo malé dítě, tak jim zavoláme. Je to krátkodobé. Máme seznam, kdo je zrovna volný. Některé rodiny zvládnou i dvě děti najednou“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Trénink pěstounských rodičů pro krizovou péči je specifický a liší se od tréninku pro adoptivní rodiče nebo „normální“ pěstouny. Tyto kurzy je však nutné pravidelně nabízet, aby potenciální zájemci neodpadávali.

„Pěstouni krizové péče mají své specifické skupiny a psycholožky a další trénink. Nemůžeme s těmi kurzy moc dlouho čekat, pak ty lidi zase ztratíme. Když se přihlásí řekněme dvanáct účastníků, tak kurz otevřeme. Jinak si uchazeči myslí, že záležitost není akutní. Máme inzeráty v novinách a hledáme nové rodiny. Máme sedm až osm nových kurzů ročně“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Na rozdíl od uchazečů o adoptivní rodičovství, ale i od pěstounů zajišťujících dlouhodobou péči, jsou rodiny zajišťující krizovou péči spíše raritou a zejména ve Vídni je neustále hledáme, protože by se vlastně už nikdy žádné dítě nemělo dostat do domova, a to ani na krátkou dobu. Vhodné rodiny jsou většinou dobře situované, mají už vlastní, často starší děti, a tudíž netouží po dítěti a většinou je u nich zaveden klasický model: muž dochází do dobře placeného zaměstnání, žena zabezpečuje krizovou péči. I když jsou za svoji práci placeni, měli by mít dostatek vlastních finančních prostředků. V současnosti mohou krizovou péči zabezpečovat i samoživitelky. Jak už bylo řečeno, jedná se v případě krizové péče pouze

o několik týdnů. Poté se dítě vrátí ke svým biologickým rodičům nebo je umístěno do dlouhodobé pěstounské péče či do dětského domova.

6.2 Umístění do skupinových buněk a dětských domovů

V historickém nástinu vývoje rakouského systému zabezpečení blahobytu dítěte, resp. na příkladu sociálního odboru pro péči o děti a mládež už bylo uvedeno, že systém institucionální péče o děti v domovech prodělal od osmdesátých let obrovskou změnu. Zároveň je ale stále více dětí, u kterých je nutná plná ochrana, umisťováno do zařízení institucionální výchovy než do pěstounských rodin. Jen ve Vídni žije 1 500, ve Štýrsku 1 000 dětí v sociálněpedagogických zařízeních. Jedná se především o starší děti nebo děti se zdravotními omezeními nebo děti postižené, o které jejich rodiče dostatečně nepečují. Zabezpečení péče v domovech už však není považováno za moderní formu náhradní péče.

„Pěstounství se nachází ve středu zájmu a neustále hledáme nové rodiny. Je to špatné, když musí jít malé dítě do skupinové buňky pro malé děti. Tam žije pět až osm dětí. Případá mi být velice smutné, že tam žijí až do šesti let a pak musí jít jinam. Šance na zotavení je lepší v pěstounské rodině“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Často ale není jiná volba, protože

„[...] mnoho pěstounů si přeje malé děti, protože jinak mají strach, že dítě bude mít nějaké větší problémy. Dobrý průběh bývá u dětí, které se do pěstounské rodiny dostanou ve věku dva až tři roky. Starší děti, kterým je šest nebo osm nebo dvanáct let, se skoro vždycky ocitnou ve skupinových buňkách. Někdy přijmou starší lidi starší dítě, třeba pěti- nebo šestileté. To je pak spíše prarodičovský vztah. Nebo jsou v rodině již dospělé děti, které taky pomůžou“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Někteří vnímají odebrání dítěte z rodiny jako velmi kritickou záležitost a přimlouvají se spíše za nízkoprahovou a nediskriminující podporu rodičů.

„Už neexistují dětské domovy, ale jen ty malé skupinové buňky. To je velký pokrok, ale také to není to nejlepší řešení. Není dobré, když se maximální měrou traumatizované děti dávají dohromady. Zažily mnoho hrubého násilí. U těch čtyř dětí, s jejichž péčí jsem pomáhal/a, se jednalo o oběti, ale pohlíželo se na ně jako na pachatele, ano, protože jsou hrubé, odmítají školu, jsou delikventní. Jejich ‚kariéra‘ je předem určena: vězení, zajišťovací vazba, psychiatrie atd. [...] Dobrá pěstounská rodina je vždycky lepší, resp. je nejmenším zlem. Nejlepší by bylo, kdyby mohly zůstat ve svých rodinách. Potřebují pevné pouto. Ve skupinových buňkách je hodně změn. Nebo by pomohla intenzivní péče o jednotlivce. Skupinové buňky často postrádají smysl. Děti jsou tu společně zavřené, a to je průšvih“ (*rozhovor – vědec/vědkyně*).

V některých případech je ale institucionální umístění upřednostňováno, protože se zde o dítě mohou starat profesionální vychovatelé a terapeuti.

„Kritické je to především u starších dětí, které jsou vysoce traumatizované a nelze je jen tak jednoduše umístit do rodiny. To chce velké štěstí, aby to ta rodina taky vydržela. Tady je nějaká instituce či nějaké speciální řešení mnohdy nejlepším řešením. U mladších dětí je nejlepší pěstounská rodina“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

6.3 Krátkodobá a dlouhodobá péče

Pěstounská rodina je v současné době upřednostňovanou formou náhradní rodinné péče, pokud ne kvantitativně, tak určitě z obsahového hlediska. Rozdíl mezi krátkodobou a dlouhodobou péčí vlastně není v praxi směrodatný. Málokdy totiž lze odhadnout, kdy se dítě ke svým biologickým rodičům vrátí a jestli se vůbec kdy vrátí. Mnoho rodičů poskytujících pěstounskou péči tedy musí být připraveno na to, že v případě pochybností u nich dítě zůstane několik let (*rozhovor – vedoucí úřadu*). Konkrétní údaje o skutečné době setrvávání dětí v pěstounské rodině chybí nejen pro Vídeň, ale i pro celé Rakousko, ale všechno hovoří pro tu skutečnost, že návrat dětí do původní rodiny se v mnoha případech nezdaří.

„To, že se dítě dostane z dlouhodobé péče zpátky k matce, protože se matka ohlásí, je teoreticky možné, ale skoro se to nestává“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Pěstouni se úpěnlivě hledají pro krizovou i pro dlouhodobou péči. Ještě v nedávné době bylo překážkou zejména špatné sociální zabezpečení pěstounů a hrazení nákladů. Během několika posledních let se ale model úplaty, právního začlenění a všeobecného uznání významně zlepšil, a to sice ve prospěch pěstounských rodin (Geserick et al. 2015).

„Pěstounství tu už bylo, ale nebyl tu dostatek konzultací a podpory. Toho všeho bylo málo. Také sociální pojištění bylo z právního hlediska velmi slabé. Úplata za pěstounskou péči tu sice byla, ale nebyla zde možnost být zaměstnán, a tudíž být pojištěn. [...] Teď jsou všichni pěstouni, kteří si to přejí, u nás zaměstnáni. Máme přes 400 zaměstnanců. Peníze dostávají od úřadu“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

V současné době jsou pěstounské rodiny – stejně jako domovy – menší. Dříve existovaly rodiny s až deseti dětmi v pěstounské péči, většinou na venkově, kde byly děti využívány také jako pracovní síly na statku. Momentálně si pěstounské rodiny berou na starost jedno, maximálně dvě děti. Proto neustále roste jejich potřeba. Není ale vždy lehké získat zájemce. Jedním z pokusů je přesvědčit uchazeče o adopci, aby přijali dítě do pěstounské péče. Z důvodu velice nízké pravděpodobnosti návratu dítěte, které je v dlouhodobé péči, do původní rodiny, zde s výjimkou právního statutu vznikají podobné dlouhodobé rodinné vztahy. Mnoho uchazečů o adoptivní rodičovství má ale obavy právě kvůli absenci právní jistoty a s tím související zátěží, ke které může dojít v dlouhodobém kontaktu s biologickými

rodiči (viz podkapitola 5.2). Pěstounská péče by ale – stejně jako mezinárodní adopce – mohla být v jejich případě cestou, jak „získat“ druhé dítě, což je v případě domácí adopce víceméně vyloučeno.

„Stále dochází ke konfrontaci s tím, jestli není lepší vzít si dítě do pěstounské péče. [...] Zoufale se hledají pěstounské rodiny a přitom se říká, že je minimální pravděpodobnost, že se dítě z dlouhodobé péče vrátí do původní rodiny. Kromě krizové péče je vysoce pravděpodobné, že dítě u pěstounů zůstane dlouho. [...] Chtěli jsme dítě každopádně adoptovat. Ale když to tak dlouho trvá, začnete o tom znovu přemýšlet. Stanovili jsme si pak limit. A teď jsme na tom tak, že už bychom nemohli adoptovat další dítě v rámci domácí adopce, takže bychom mohli přemýšlet o tom, že si vezmeme dítě do pěstounské péče. Zní to egoisticky, ale chtěl/a jsem ‚své dítě‘. [...] Pěstounská péče je doprovázena strachem, že se dítě vrátí. To je nepředstavitelné. [...] A když si děti v pěstounské péči kontakt vlastně ani nepřejí, ale návštěvy jsou povinné, je to velmi zatěžující“ (*rozhovor – adoptivní rodiče*).

Měla by tu být snaha získávat pěstouny všemi myslitelnými způsoby: kampaně, zaměstnání, poradenství a doprovod. Na rozdíl od adoptivních rodičů mají kurzy zdarma. Proškolení rodičů zajišťujících dlouhodobou péči je v dikci různých poskytovatelů. Někdy jsou tímto pověřeny stejné spolky, které pořádají program pro adoptivní rodiče, někdy se jedná o jiného poskytovatele nebo je program organizován přímo sociálními odbory péče o děti a mládež.

„Pořádáme pět seminářů ročně průměrně s dvaceti účastníky. To je dobrých sto pěstounů, které se nám ročně podaří získat a většina z nich projde. [...] Pěstounská péče je prostě hlavním řešením pro děti, které nemůžou žít u svých rodičů. Je to priorita, protože se jedná o nejlepší formu péče mimo rodinu. Je nutné podívat se přesně, jaké dítě dáváte do jaké rodiny. Ekonomická motivace není vždy to správné. Chybí nám větší pružnost v součinnosti institucionalizované péče a pěstounskými rodinami, tady je mezera, tady bychom ještě mohli něco udělat“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

„Přípravný seminář pro pěstounské rodiny trvá 42 hodin, je tedy mnohem delší než seminář pro adoptivní rodiče. Koná se o víkendech, v pátek a v sobotu. Co je naše role jako rodiny, co se přijetím dítěte změní, kontakt s původním prostředím, vazby, trauma atd.? Vše probíráme na konkrétních příkladech z praxe a nabízíme základní orientaci, jak věci řešit a různé nástroje. Do druhé části patří nácvik sebepoznání sama sebe a hry různých rolí, role biologické matky, role dítěte v pěstounské péči. S tím máme pozitivní zkušenosti. To je jen takový základ, protože když dítě přijde do rodiny, to se teprve objeví problémy“ (*rozhovor – sociální pracovník/pracovnice*).

Zahájení a udržování pěstounské péče není bezproblémovou záležitostí. Někdy lze odhadnout, zda dítě v pěstounské rodině zůstane krátkodobě, či dlouhodobě, i když není dán souhlas k adopci. V některých rodinách se nepodaří problémy vyřešit, a tudíž zde trvale platí nařízení plné ochrany. Je nutné volit citlivý a otevřený postup stejně jako u otevřené adopce, který ušetří starosti všem zúčastněným stranám a jehož hlavním zájmem musí být blahobyť dítěte.

„Pěstouni tedy musí nedříve poznat rodiče dítěte, a když se tak stane, přijde na řadu seznámení dítěte s rodinou zajišťující krizovou péči. A když i nadále panuje názor, že to tak půjde dál, začne proces převodu z rodiny zajišťující krizovou péči do rodiny pěstounské. A potom dojde, když se dítě dostane do pěstounské rodiny, po dvou až třech týdnech na první kontakt s rodiči. Ten během prvních měsíců nebo během prvního roku probíhá vždy za doprovodu moderátora. Dříve k němu docházelo přímo u pěstounské rodiny, ale to nám to mnoho rodičů rušilo, protože to je docela nášup jít do jiného bytu a vidět, jak tam dítě vyrůstá, co všechno má, co vy sami nemáte. A pro spoustu dětí, pro některé to takhle bylo OK, ale pro hodně dětí bylo tohle těžké, protože byl překročen nějaký práh jejich intimnosti. A mnoho dětí nemá se svými biologickými rodiči dobrou zkušenost. To s sebou podle okolností neslo určitou hrozbu. V pěstounských centrech jsou teď kontaktní místnosti a mnoho rodičů zvládá do tohoto neutrálního prostoru pravidelně přicházet“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

„Ve Vídni dochází k seznámení pěstounské rodiny s biologickými rodinami pokud možno co nejrychleji. Obě strany na to jsou dobře připraveny. Ale někdy dochází ke konfliktům, kdy se biologičtí rodiče musí s dítětem rozloučit z patřičné vzdálenosti, protože jeho vztah s pěstounskými rodiči je intenzivnější. Biologičtí rodiče velmi znejistí a jsou situací otřeseni. Také tu hrají roli sociální rozdíly, pěstouni jsou většinou ze střední nebo vyšší vrstvy, původní rodina je většinou ze sociálně slabé vrstvy. Tato setkání probíhají zpočátku s doprovodem. Cílem je ale samostatnost bez doprovodu. Až do soudního rozhodnutí, tedy do chvíle převodu péče na poskytovatele sociální péče pro děti a mládež, to ale probíhá s doprovodem“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Když je zahájena pěstounská péče, dítě bylo předáno, rodiče se seznámili a pravidelný kontakt probíhá celkem nekonfliktně, tak se součinnost se sociálním odborem nebo pověřeným spolkem nepřerušuje jako v případě uzavření adopce. Pěstounské rodiny mají i nadále možnost konzultací a musejí také akceptovat pravidelné prověrky. To ale u většiny z nich není problém.

„Jako pěstounská rodina máte nejrozumnější možnosti, jak využít doprovodu a konzultací. Minimální dávka je dvanáct hodin doprovodu ročně. Každé rodině je přidělena sociální pracovnice. Když je pěstounská péče nově zahájena, je od začátku jasné, že tyto hodiny je nutné absolvovat. Většina rodičů to přijímá

pozitivně, mít možnost promluvit si o každodenních starostech s odborníkem. Těžší to může být v případě rodin, které mají dítě v pěstounské péči už dlouho a tento doprovod byl zaveden až dodatečně. To jim pak někdy musíme připomínat, že ty návštěvy jsou nutné“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

6.4 Dlouhodobá péče a adopce

Při rešerších a rozhovorech se stále znovu objevuje otázka, jestli se adopce a dlouhodobá pěstounská péče v zásadě ještě nějak odlišují. Podle informací mnoha dotazovaných partnerů žijí děti v pěstounské péči tak jako tak dlouhodobě u své pěstounské rodiny, protože rodiče si je z důvodu pokračujících zdravotních, finančních, sociálních nebo rodinných problémů nemohou vzít k sobě. Až na právní statut se dlouhodobá pěstounská péče prý v mnoha bodech rovná adopci: otevřený kontakt s biologickými rodiči, dlouhodobě pěstovaný vztah, zvolený postup a charakter převedených práv.

Odpověď na tuto otázku zněla:

„Ve skutečnosti je to dneska velmi podobné. Když se uzavře adopce, je věc péče ujasněna z právního hlediska, nelze ji zrušit. Také máme původní uchazeče o adopci, kteří se rozhodnou pro dlouhodobou pěstounskou péči, když je předvídatelné, že se dítě ke svým biologickým rodičům už nevrátí. Tak tomu bylo například u jedné matky, od níž byly už tři děti umístěny v pěstounských rodinách. U té se za deset let nic nestalo, žádné bydlení, problémy s alkoholem přetrvávají. Tady zůstane dítě s největší pravděpodobností v péči“ (*rozhovor – vedoucí úřadu*).

Jiná odpověď tomuto srovnání odporuje:

„Adopce je něco úplně jiného než pěstounství. Mám plnou zodpovědnost za vlastní dítě. V případě pěstounství je více možností: částečný převod zodpovědnosti za péči nebo jsou rodiče proti a soud převede péči a výchovu. Celá péče taky může být odňata a převedena přímo na sociální odbor, který pak převede zase část (péče a výchova) na pěstouny. V případě pěstounství zůstane biologickým rodičům zachováno právo na informovanost a právo kontaktu. Rodiče mohou své děti kdykoliv požadovat zpět, u adopce to po šesti měsících už není možné“ (*rozhovor – vedoucí spolku*).

Z právního hlediska se pěstounství a adopce liší jako noc a den, nejen ohledně převodu zodpovědnosti za péči, ale také co se týče statusu zaměstnance v případě pěstounů. Obě formy by proto také – a to říkají dotazovaní partneři zcela jasně – neměly být zaměňovány. Adopce (už) v Rakousku není tím nejpotřebnějším nástrojem v zajištění péče o děti a mládež, v principu tomu tak bývalo jen nárazově, například po válce nebo v případě mezinárodních adopcí z válečných a krizových oblastí. V současné době je jednoznačně důležitější formou

náhradní rodinné péče pěstounství a všechny zúčastněné strany ji chtějí nadále podporovat a posilovat na úkor umístování dětí v dětských domovech a ve skupinových buňkách.

7. Závěr

Na závěr lze říci, že adopce jsou v Rakousku tradiční formou vytvoření náhradní rodiny, která prodělala od sklonku 19. století zásadní přeměnu z funkce ekonomické a genealogické funkce zajištění potomka rodu až po formu právně vyřešeného trvalého přijetí potomka a vytvoření alternativy rodiny. I v rámci těchto nových funkčních souvislostí je adopční praxe regulována zákonem a úředně institucionalizována. Adopce nebyly nikdy hlavním nástrojem náhradní péče o děti bez rodičů. Navíc po roce 1945 podléhaly příliš slabé možnosti zásahu státu, úřadů a soudů, protože po zkušenostech z období národního socialismu bylo ze zákona zapovězeno, aby probíhal jakýkoliv vynucený adopční proces proti vůli biologických rodičů. Adopce by měla být vědomým rozhodnutím biologických rodičů nebo matky dítěte, která se z nějakého důvodu vzdá svého rodičovství a tím i zodpovědnosti za péči o dítě a odevzdá je do péče jiné rodiny.

Požadavky rodiny, která se dítěte vzdala, jsou důležité, možná důležitější než blahobyt dítěte a jeho právo na otevřenost a informovanost o vlastním původu. To je také důvod, proč existují různé formy adopce. Při anonymní adopci se dítě dle okolností o svém původu nic nedozví nebo získá informace až později, pokud si to biologičtí rodiče nepřejí. Větší podpoře by se mělo dostávat adopci otevřené, při které má dítě všechny informace a dokonce možnost kontaktu s biologickými rodiči. Tato forma je sociálním odborem pro péči o děti a mládež v současné době preferována, skrývá však v sobě také velký potenciál konfliktů mezi novými a biologickými rodiči nebo mezi rodiči a dítětem. Třetí důležitou formou je adopce přeshraniční či mezinárodní, při které většinou neexistuje kontakt s biologickými rodiči v zemi původu, resp. je na rodičích, zda budou tento kontakt vyhledávat.

Počty adopcí v Rakousku jsou od přelomu tisíciletí velmi nízké a dále klesají. Adopční praxe bude nadále existovat, lze však říci, že nebyla a není hlavním nástrojem zajištění náhradní rodinné péče dítěti, které nemůže zůstat u svých biologických rodičů. Tuto roli v mnohem větší míře plní institucionální zařízení, jako jsou malé dětské domovy nebo skupinové buňky či pěstounská péče, v jejímž rámci je dítě většinou dlouhodobě umístěno do pěstounské rodiny. Momentálně žije v Rakousku v pěstounské rodině zhruba 5 300 dětí, oproti jen zhruba stovce realizovaných domácích a mezinárodních adopcí ročně. Z právního hlediska se adoptivní péče od péče pěstounské sice významně liší, po sociální a emoční stránce má však často podobný efekt vytvoření vztahu mezi dítětem a náhradními rodiči. Toto dosud platí především – stejně jako u adopcí – v případě mladších dětí, protože starší děti mohou být do pěstounské péče z důvodu možného rizika problémů ve vývoji a chování umístovány jen zřídka. Tyto děti pak musí většinou až do dosažení plnoletosti žít v dětských domovech nebo ve skupinových buňkách. Úřady a jiní poskytovatelé péče o děti a mládež však usilují o to, aby byla pěstounská péče nadále posilována na úkor výše zmíněných institucionalizovaných forem péče.

8. Literatura

11.000 Kinder in Österreich leben nicht bei ihren Eltern. In: Die Presse, 28. 7. 2010.

Amt der Tiroler Landesregierung (2015). Sozial-, Kinder- und Jugendhilfebericht 2013–2014. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: https://www.tirol.gv.at/fileadmin/themen/gesellschaft-soziales/soziales/Publikationen/Sozial-__Kinder-_und_Jugendhilfeberichtes_2013-2014.pdf

Bauer, Thomas/Andrea Ertl (2016). Familien und Außerstreitrecht. In: Brigitte Loderbauer (Hg.): Recht für Sozialberufe. Menschenrechte, Familienrecht, Arbeitsrecht, Sozialhilferecht, Strafrecht, Kinder- und Jugendhilferecht, Asyl- und Fremdenrecht, Schulden und Recht, Schadenersatzrecht, Wien, 23–139.

Bechter, Anneliese/Flavia Guerrini/Michaela Ralser (2013). Das proletarische Kind und seine uneheliche Mutter als Objekte öffentlicher Erziehung. Zum Fürsorgeerziehungsregime im Tirol der 1960er- und beginnenden 1970er Jahre. In: Maria Wolf/Elisabeth Dietrich-Daum/Maria Heidegger/Eva Fleischer (Hg.): Child Care. Kulturen, Konzepte und Politiken der Fremdbetreuung von Kindern, Weinheim, Basel, 132–146.

Berger, Ernst (Hg.) (2007). Verfolgte Kindheit. Kinder und Jugendliche als Opfer der NS-Sozialverwaltung, Köln/Wien.

Bundesgesetz über die Grundsätze für Hilfen für Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche (Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz 2013). B-KJHG 2013.

Bundeskanzleramt/Help.gv.at (2018a). Ablauf der Adoption. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.help.gv.at/Portal.Node/hlpd/public/content/72/Seite.720003.html>

Bundeskanzleramt/Help.gv.at (2018b). Adoption eines Erwachsenen. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.help.gv.at/Portal.Node/hlpd/public/content/72/Seite.720006.html>

Bundeskanzleramt/Help.gv.at (2018c). Arten der Adoption. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.help.gv.at/Portal.Node/hlpd/public/content/72/Seite.720002.html>

Bundesministerium für Familien und Jugend (2016). Grenzüberschreitende Adoption. Information und Arbeitsgrundlage, Wien.

Bundesministerium für Familien und Jugend (2017). Kinder- und Jugendhilfestatistik 2016, Wien.

Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend (2010). 5. österreichischer Familienbericht 1999–2009. Auf einen Blick.

Ferrari, Susanne/Marion Koch-Hipp (2017). Österreich. In: Rembert Süß/Gerhard Ring (Hg.). Eherecht in Europa. Mit Eingetragene Lebenspartnerschaft und Adoption, Bonn, 929–987.

Geserick, Christine/Wolfgang Mazal/Elisabeth Petric (2015). Die rechtliche und soziale Situation von Pflegeeltern in Österreich. Juristische Expertise und empirische Erhebung.

Glander, Annelies (1996). Adoption. Eine soziologische und kulturanthropologische Studie der Möglichkeiten, Beweggründe, Gegebenheiten und Hindernisse im Zusammenhang mit Adoption in Österreich, Wien.

Glander, Annelies (1998). Adoption. Eine soziologische und kulturanthropologische Studie der Möglichkeiten, Beweggründe, Gegebenheiten und Hindernisse im Zusammenhang mit Adoption in Österreich. Zugl.: Wien, Univ., Diss., 1996, Frankfurt am Main, Berlin.

Harrich, Günther (1981). Die Entwicklung der Fürsorgeerziehung in der Steiermark.

Helige, Barbara/Michael John/Helge Schmucker/Gabriele Wörgötter (2013). Endbericht der Kommission Wilhelminenberg.

Hönigsberger, Georg/Irmtraut Karlsson (2013). Verwaltete Kindheit. Der österreichische Heimskandal, Berndorf.

Jandrisits, Vera (2007). Zur Struktur des Fürsorgewesens im NS-Wien. In: Ernst Berger (Hg.). Verfolgte Kindheit. Kinder und Jugendliche als Opfer der NS-Sozialverwaltung, Köln/Wien, 139–158.

Jenacek, Ingrid (1996). Rechtslage und Beratungsrealität bei Adoptionen. In: Elisabeth Lutter (Hg.). Abgeben oder abtreiben? Wider die einfachen Lösungen ; Grenzfragen der Familienberatung ; Dokumentation einer Fachtagung ; gemeinsame Veranstaltung des Bundesverbandes der Österreichischen Pflege- und Adoptivelternvereine mit dem Bildungshaus Wien-Lainz, Wien, 25–29.

Kaufmann, Tanja (2005). Adoption. Ein Wunsch geht in Erfüllung (Überlegungen zur Adoption fremdländischer Kinder).

Kerber-Ganse, Waltraut (2009). Die Menschenrechte des Kindes. Die UN-Kinderrechtskonvention und die Pädagogik von Janusz Korczak. Versuch einer Perspektivenverschränkung, Opladen [u.a.].

Key, Ellen (1921). Das Jahrhundert des Kindes. Studien, Berlin.

Kremsner, Gertraud (2016). Vom Einschluss der Ausgeschlossenen zum Ausschluss der Eingeschlossenen. Dissertation.

Leitner, Sigrid (2013). Varianten von Familialismus. Eine historisch vergleichende Analyse der Kinderbetreuungs- und Altenpflegepolitiken in kontinentaleuropäischen Wohlfahrtsstaaten. Zugl.: Göttingen, Univ., Habil.-Schr., 2009, Berlin.

Lutter, Elisabeth (Hg.) (1992). Ein Netzwerk für Kinder. 10 Jahre Bundesverband Österreichischer Pflege-, Adoptiveltern- und Tagesmüttervereine ; ein interdisziplinäres Symposium, Wien, Altes Rathaus, 13. November 1992; [Tagungsband; eine Veröffentlichung des Bundesverbandes Österreichischer Pflege-, Adoptiveltern- und Tagesmüttervereine], Wien.

Lutter, Elisabeth (1996). Die Entwicklung der Adoption. Neuorientierungen und ihre Chancen. In: Elisabeth Lutter (Hg.). Abgeben oder abtreiben? Wider die einfachen Lösungen; Grenzfragen der Familienberatung; Dokumentation einer Fachtagung; gemeinsame Veranstaltung des Bundesverbandes der Österreichischen Pflege- und Adoptivelternvereine mit dem Bildungshaus Wien-Lainz, Wien, 7–16.

Mayrhofer, Hemma/Andrea Werdenigg (2013). Zwischen rigidem Kontrollregime und Kontrollversagen. Konturen eines Systems des Ruhhaltens, Schweigens und Wegschauens rund um das ehemalige Kinderheim Wilhelminenberg in den 1970er Jahren. Teilbericht des Instituts für Rechts- und Kriminalsoziologie zum Endbericht der Kommission Wilhelminenberg, Wien.

Melinz, Gerhard/Susan Zimmermann (1991). Über die Grenzen der Armenhilfe. Kommunale und staatliche Sozialpolitik in Wien und Budapest in der Doppelmonarchie, Wien, Zürich.

Nationalrat Österreich (1954). Jugendwohlfahrtsgesetz. JWG.

Nationalrat Österreich (1989). Jugendwohlfahrtsgesetz. JWG.

Neukirchen, Christoph (2005). Die rechtshistorische Entwicklung der Adoption. Zugl.: Köln, Univ., Diss., 2004, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.

Österreichisches Institut für Familienforschung (ÖIF) (2014). Familie in Zahlen. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: http://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/FIZ/fiz_2014.pdf

Pflegerl, Johannes/Christine Geserick (2007). Kinship and Social Security in Austria. A Social History for the 20th century, Innsbruck.

Ralser, Michaela/Anneliese Bechter/Flavia Guerrini (2012). Geschichte der Tiroler und Vorarlberger Erziehungsheime und Fürsorgeerziehungsregime der 2. Republik. Eine Vorstudie.

Ralser, Michaela/Nora Bischoff/Flavia Guerrini/Christine Jost/Ulrich Leitner/Martina Reiterer (2017). Heimkindheiten. Geschichte der Jugendfürsorge und Heimerziehung in Tirol und Vorarlberg, Innsbruck, Wien.

Rathkolb, Oliver (2015). Die paradoxe Republik. Österreich 1945 bis 2015 / Oliver Rathkolb, Wien.

Rexer, Andrea (2009). Adoptionskandal um äthiopische Kinder. Zwei äthiopische Kinder Mütter klagen an, in: Profil. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.profil.at/home/adoptionskandal-kinder-zwei-kinder-muetter-231092>

Rudolf, Claudia (2015). Adoption. In: Astrid Deixler-Hübner (Hg.). Handbuch Familienrecht, Wien, 317–360.

Schott, Clausdieter (2009). Kindesannahme – Adoption – Wahlkindschaft. Rechtsgeschichte und Rechtsgeschichten, Frankfurt, M.

Sieder, Reinhard/Michaela Ralser (Hg.) (2014). Kinder des Staates = Children of the State, Innsbruck.

Statistik Austria (2017). Kinder- und Jugendhilfestatistik 2017. Ergebnisse im Überblick. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: https://www.statistik.at/wcm/idc/idcplg?IdcService=GET_PDF_FILE&RevisionSelectionMethod=LatestReleased&dDocName=110531

Strobl, Angelika (2017). "Noch ein Kind konnten wir uns nicht leisten." In: Woman. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.woman.at/a/noch-kind-koennen-wir-uns-nicht-leisten>

Stuchtey, Benedikt (2012). Adoption. In: Friedrich Jaeger (Hg.). Enzyklopädie der Neuzeit. Bd. 15: Wissen – Zyklichkeit, Nachträge, Stuttgart, 675–678.

Unegg, Monika (2011). Adoption. Das Wunschkind. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <http://www.forumgesundheits.at/portal27/forumgesundheitsportal/content?contentid=10007.688627&viewmode=content&portal:componentId=gtnf31c0198-d101-4c31-86ab-ddf93697ae02>

Volksanwaltschaft (2017). Sonderbericht. Kinder und ihre Rechte in öffentlichen Einrichtungen, Wien.

Weiglhofer, Theresa (2004). Wir suchen Eltern für Kinder – nicht umgekehrt. Adoptionsvermittlung in Österreich, Graz.

Winkler, Martina (2017). Kindheitsgeschichte. Eine Einführung, Göttingen.

Winroither, Eva/Ulrike Weiser (2014). Adoption. Der lange Weg zum Kind. In: Die Presse. [online] [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/bildung/erziehung/1575457/Adoption_Der-lange-Weg-zum-Kind

Wolfgruber, Gudrun (1997). Zwischen Hilfestellung und sozialer Kontrolle. Jugendfürsorge im roten Wien, dargestellt am Beispiel der Kindesabnahme, Wien.

Wolfgruber, Gudrun/Elisabeth Raab-Steiner (2014). In fremdem Haus. Zur Unterbringung von Wiener Pflegekindern in Kleinbauernfamilien (1955–1970). In: Reinhard Sieder/Michaela Ralsner (Hg.). Kinder des Staates = Children of the State, Innsbruck, 276–296.

Zum neuen Adoptionsgesetz in Österreich. In: Österreichische Korrespondenz der Kommission für Heilpädagogik (7) 1960, 10–11.